

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Český egyptologický ústav

Bakalářská práce

Markéta Kobierská

TITULY POZDNÍ DOBY DOLOŽENÉ NA ABUSÍRSKÉ NEKROPOLI A JEJICH PARALELY

THE TITLES OF THE LATE PERIOD ATTESTED AT THE NECROPOLIS OF ABUSIR AND THEIR ANALOGIES

Praha 2015

vedoucí práce: Prof. PhDr. Ladislav Bareš, CSc.

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala svému školiteli, Prof. PhDr. Ladislav Bareš, CSc., jehož výjimečný přístup umožnil vznik této práce, za cenné rady při revizi textu. Za mnohé vděčím také své rodině a dobrým přátelům, bez nichž je tvorba i a především život sám o sobě jen těžko představitelný.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Havířově dne 12.ledna 2015

podpis

ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA

Název: Tituly Pozdní doby doložené na abúsírské nekropoli a jejich paralely

Autor: Markéta Kobierská

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Ladislav Bareš, CSc.

ANOTACE:

Bakalářská práce si klade za cíl představit ucelený soupis všech doposud známých titulů identifikovaných na architektonických památkách či artefaktech abúsírské proveniencie a datovaných do období 26. a 27. dynastie.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Abúsír, tituly, Pozdní doba, 26. dynastie, 27. dynastie, Vedžahorresnet, Iufaa, Menechibneko, Padihor, memfidská nekropole, šachtový hrob, Ahmose II, Peršané v Egyptě

ABSTRACT AND KEY WORDS

Title: The titles of the Late Period attested at the necropolis of Abusir and their analogies

Author: Markéta Kobierská

Supervisor: Prof. PhDr. Ladislav Bareš, CSc.

ABSTRACT:

The paper deals with formulation of general character and mutual relations of non-royal titles related to the shaft tombs of Abusir in the dynasties 26 and 27.

KEY WORDS:

Abusir, shaft tomb, Late period, 26. a 27. dynastie, Udjahorresnet, Iufaa, Menekhinekau, Padihor, Memphis necropoleis, Amasis, Persians in Egypt

OBSAH

PODĚKOVÁNÍ	
ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA	
ABSTRACT AND KEY WORDS	
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	
1. ÚVOD	1
2. TZV. SAJSKO-PERSKÉ POHŘEBIŠTĚ V ABÚSÍRU	3
2.1 Charakteristika lokality	3
2.2 Interpretace	4
2.2.1 Umístění a plán lokality	4
2.2.2 Časové zařazení	6
3. ŠACHTOVÉ HROBY	9
3.1 Obecná charakteristika a rozšíření	9
3.2 Velké šachtové hroby v Abúsíru	16
3.2.1 Komplex Iufaovy šachtové hrobky	16
3.2.2 Komplex Menechibnekonovy šachtové hrobky	19
3.2.3 Komplex Vedžahorresnetovy šachtové hrobky	20
3.3 Středně velké šachtové hroby v Abúsíru	26
3.3.1 Padihorova šachtová hrobka (R1)	26
3.3.2 Anonymní šachtová hrobka (R3)	28
4. HODNOSTÁŘSKÉ TITULY	31
4.1 Metodologie práce s tituly	31
4.2 Databáze titulů	31
4.2.1 Tabulka	32
4.2.2 Postup a vysvětlivky	33
4.3 Grafická podoba titulů a jejich varianty	34
4.3.1 Vedžahorresnetovy tituly	34
4.3.2 Padihorovy tituly	36
4.4 Analýza	37
4.3.1 Vedžahorresnetovy tituly	37
4.4.2 Padihorovy tituly	37
4.5 Přehled titulů ze sajsko-perského pohřebiště v Abúsíru	38
4.6 Shrnutí	48
5. DĚJINY VÝZKUMU SAJSKO-PERSKÉHO POHŘEBIŠTĚ	49
5.1 Počátky bádání na lokalitě sajsko-perského pohřebišti	49
5.2 Působení Československého, resp. Českého egyptologického ústavu na sajsko-perském pohřebišti	50
6. ZÁVĚR	53
7. SOUPIS BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ	55
7.1 POUŽITÁ LITERATURA	55
7.2 PRAMENY	61
7.3 INTERNETOVÉ ZDROJE	61
SEZNAM PŘÍLOH	63

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ArOr	Archiv Orientální
ASAE	Annales du Service des antiquités de l'Égypte
BdE	Bibliothèque d'Étude
BIFAO	Bulletin de l'Institut Française d'Archéologie Oriental
CGC	Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire
ČEgÚ	Český egyptologický ústav
EA	Egyptian Archaeology
IFAO	Institut français d'archéologie orientale
JARCE	Journal of the American Research Center in Egypt
JBL	Journal of Biblical Literature
JEA	Journal of Egyptian Archaeology
PES	Pražské egyptologické studie
RdÉ	Revue d'Égyptologie
SAC	Studien zur altägyptischen Kultur
SCA	Supreme Council of Antiquities
SDAIK	Sonderschift des Deutschen Archäologischen Instituts, Abt. Kairo

1. ÚVOD

Východní Středomoří prvního tisíciletí před Kristem by dějištěm nesmírného množství dramát. Celá oblast bez výjimky prodělávala prudké a nevratné změny, které vyústily ve vznik nového světa, v němž již nebylo ani z pozice mocných říší možné z povzdálí sledovat bouřlivé interakce malých hráčů na mediteránním poli, protože to byli často právě oni, kteří o několik let později oproti očekávání dostali na kolena říše zdánlivě neporazitelné.

Situace se tak musela nutně změnit i pro Egypt, který zprvu jistě jen s nelibostí zjišťoval, že není – i přes své nesporné kvality – za všech okolností jednoznačným hegemonem regionu. Toto otevření se světu a vstup na šachovnici složité mezinárodní politiky ho nesporně v mnohém obohatilo. Obohaceni jsme byli ale i my, lidé se zájmem o historii regionu, neboť napětí vyvolané příchodem nových hráčů si vyžadovalo neustálé strategizování a ochotu přijímat změny na všech frontách.

Tato přehršel dramát však v sobě ukrývá pro historika jednu zásadní nevýhodu. Jak z odstupem několika tisíciletí proniknout do situace, která byla silně nepřehledná i pro její přímé účastníky? Nakolik důvěřovat tendenčním, tj. v zásadě všem, historickým pramenům? S tímto problémem se, jak se domnívám, potýkají i badatelé věnující se období první perské okupace v Egyptě, přičemž situaci ještě umocňuje zoufalý nedostatek pramenů jako takových.

Jednou z možností, jak se pokusit do problematiky nahlédnout, je sledovat lidské osudy optikou jejich vlastních titulů, tedy skrze vlastní atributy, které si tito lidé, ať už dobrovolně či ne zcela dobrovolně přisuzovali.

Tato práce se o obdobný pohled pokouší skrze omezený soubor abúsírských titulů. O omezenosti však lze hovořit pouze v kvantitativním smyslu, nikoliv kvalitativním.

2. TZV. SAJSKO-PERSKÉ POHŘEBIŠTĚ V ABÚSÍRU

2.1 Charakteristika lokality

Lokalita označovaná jako sajsko-perské pohřebiště v Abúsíru¹ se rozkládá v západním sektoru abúsírské koncese, ca 200 m jihozápadně od okraje královského pohřebiště datovaného do období Staré říše. Krajinový reliéf v této je části lokality definován svahy nízkého kopce svažujícího se k jihovýchodu směrem k zaniklému² Abúsírskému rybníku.³ Lokální podloží je utvářeno mohutnou vrstvou třetihorních jílovitých usazenin (arabsky *tafla*), jejichž prapůvod spadá do období, kdy až k těmto svahům dosahovala nilská záplava.⁴ Po opadnutí hladiny Nilu docházelo k postupné sedimentaci prachových klastů, která dala vzniknout výslednému charakteru podloží, pro něž je typická kompaktnost a zároveň nižší pevnost, což umožňuje její snazší opracování.

Na ploše o rozloze okolo půl čtverečního kilometru se během povrchové prospekce podařilo identifikovat skupinu pravoúhlých objektů, respektive jejich pozůstatků. Následně se archeologickými výzkumy⁵ a také s pomocí geofyzikálních metod se podařilo prokázat, že stavby s největší pravděpodobností představují komplexy velkých a středních šachtových hrobů, které si jako své posmrtné příbytky nechali vybudovat egyptští hodnostáři na přelomu 26. a 27. dynastie.⁶

Nápadným jevem v rámci sajsko-perské nekropole je existence souboru pěti až šesti tzv. velkých šachtových hrobek, které jsou vůči sobě uspořádány tak, že jejich propojením vznikne linie hrubě připomínající tvar písmene V.⁷ Všechny doposud známé hrobky střední a menší velikosti, jejichž přesný počet pravděpodobně nepřekračuje hodnotu pět, leží na východ od skupiny velkých šachtových hrobek, přičemž část z nich rovněž utváří paralelní řadu.⁸

Následující odstavce poskytnou hrubý nástin vývoje této lokality jako celku, k dílčím objektům na ní identifikovaných se vyjádří kapitola následující.

¹ Úvod k obecnému vývoji na této lokalitě viz Verner 1994, Benešová – Vlčková 2006.

² Abúsírský rybník (arabsky *Birket Mochtar*) bylo možno na mapách nalézt až do 20. století, kdy definitivně zanikl v souvislosti s vybudováním Asuánské přehrady.

³ Coppens – Smoláriková 2009, 23.

⁴ Verner 2008, 313; Bareš 2006b, 164.

⁵ Dějinami výzkumu na lokalitě se zabývá kapitola 5.

⁶ K datačním argumentům viz kap. 2.2.2.

⁷ Coppens – Smoláriková 2009, 23.

⁸ Bareš 2006b, 164.

2.2 Interpretace

2.2.1 UMÍSTĚNÍ A PLÁN LOKALITY

Příčina vzniku nového pohřebiště v diskutované části abúsírské nekropole není zcela jednoznačná, můžeme však uvést celou řadu důvodů, ať už ryze praktických, či náboženských, které teoreticky mohly sehrát svou roli při rozhodování o jeho umístění.⁹

Z technického hlediska byla pro stavbu šachtových hrobek zcela zásadní volba vhodného podloží. V tomto ohledu představuje západní část abúsírské nekropole se svou mocnou vrstvou jílovitých sedimentů v podloží takřka ideální lokalitu. Skloubí v sobě vhodné podmínky k hloubení šachet, ale přináší i přidanou hodnotu v podobě zabezpečení hrobky: odhalený povrch sedimentární horniny podléhá po určité době erozi, stěny šachet vydrolují a stěžují tak přístup vykradačů do interiéru hrobky.¹⁰

Nemalou úlohu při volbě umístění mohlo sehrát umístění v rámci celkového plánu memfidské nekropole. Je nutné mít na paměti, že současné rozdělení rozsáhlé nekropole na menší celky¹¹ nebylo ve starověku relevantní a určitá odtrženost sajsko-perské nekropole při pohledu na plán Abúsíru je pouze zdánlivá. Abúsírské pole je integrální součástí memfidské nekropole a jako taková rychle reflektuje změny v jejím stavebním plánu.¹² Při pohledu na mapu memfidské nekropole je zřetelné, že nově založené pohřebiště v hrubých obrysech navazuje na řadu elitních šachtových hrobek v severní Sakkáře, využívajíc výhodné a zároveň doposud nezastavěné plochy.¹³

Nemalý podíl při rozhodování o zahájení nové stavby mohla mít i relativní dostupnost sekundárního stavebního materiálu, jehož zdrojem se staly starší přilehlé stavby. Užití architektonických *spolií* vyvrcholilo v Abúsíru (stejně jako v celé memfidské nekropoli) již v období Nové říše,¹⁴ avšak trend se mohl udržet i v dobách mladších, ačkoli jednoznačné důkazy doposud nemáme k dispozici.¹⁵

⁹ Přehled možných důvodů uvádí Bareš 1999, 82-84; stručněji pak Bareš 2006b, 164.

¹⁰ Bareš 2006b, 164; Verner 2008, 313.

¹¹ Moderní rozdělení memfidské nekropole vychází často z katastrální sounáležitosti k modernímu osídlení v nilském údolí.

¹² Bareš 2006b, 162.

¹³ Smoláriková 2002b, 66.

¹⁴ Bareš 2006b, 162-164; Verner 2008, 116.

¹⁵ Indicie naznačující sekundární užití stavebního materiálu ze Staré říše existují, nejsou však dostatečně přesvědčivé; Bareš 2000, 13.

Neopominutelnou výhodou mohl být i obecný charakter lokality.¹⁶ Vrcholek nízkého kopce poskytoval prvnímu staviteli prominentní pozici nad nekropolí.¹⁷ Naopak na jeho úpatí zakládané stavby mohly těžit z těsné blízkosti dvou terénních proláclin umožňujících využít k přepravě stavebního materiálu vodní dopravy.¹⁸

Západnímu sektoru abúsírské nekropole jistě přidávala na atraktivitě také blízkost memfidské aglomerace, která zůstala i s příchodem sajské dynastie a v době perské okupace významným administrativním centrem země. Doposud odhalené nápisy z šachtových hrobů napovídají, že jejich majitelé zastávali rozličné funkce právě v úřadech memfidské oblasti, přičemž administrativním centrem aglomerace se v této době bezpochyby stále rozumí tzv. Vahibreův palác¹⁹ v severozápadním sektoru města.²⁰ Oblast sajsko-perského hřbitova by v tomto případě představovala nejbližší doposud nezastavěnou plochu memfidské nekropole.

O náboženské motivaci při zakládání nového hřbitova lze jen obtížně spekulovat, přesto je možno poukázat na prokazatelnou existenci kultovních fenoménů, které mohly sehrát svou úlohu při výběru vhodného místa posledního odpočinku. V této souvislosti nelze nezmínit dlouhodobě prosperující prosperující kult Sahureovy Sachmety, jehož ohniskem byl – jak už název napovídá – přílehlý komplex panovníka Sahurea, a který je spolehlivě doložen ještě za vlády Ahmose II. (570-526 př. Kr.).²¹ Ostatně i blízkost samotného královského pohřebiště Staré říše mohla být ceněnou okolností.²² Vzhledem k obecné popularitě kultu posvátných zvířat v průběhu celé Pozdní doby je na místě zdůraznit existenci nedalekého Serapea a dalších pohřebišť a chrámů spojených se zvířecími kulty.²³ Zohlednit je nutné i blízkost abúsírského rybníka, respektive hypotetických kultovních staveb na jeho březích, jejichž existenci nejsme dnes schopni s určitostí potvrdit, ačkoliv ji lze na místě vysokého kultovního významu předpokládat.²⁴ Miroslav Verner si rovněž povšimnul, že skupina velkých

¹⁶ Diskutováno výše, viz kapitolu 2.1.

¹⁷ Bareš 1999, 83.

¹⁸ Bareš 2006b, 164.

¹⁹ Výkopovou zprávu o publikoval Petrie 1909.

²⁰ Bareš 1999, 83.

²¹ Bareš 1999, 84; .

²² Stammers 2009, 26.

²³ Verner 2008, 117; Bareš 1999, 84.

²⁴ Bareš 2006b, 164; Bareš 1999, 83.

šachtových hrobek leží takřka v ose spojující pyramidu v Gíze a Džoserovu pyramidou v severní Sakkáře.²⁵

Zajímavou okolností je rovněž horizontální stratigrafie lokality. Při pohledu na celkové seskupení struktur na sajsko-perském pohřebišti vzbuzují hrobky dojem jednotného plánu, jemuž se svou prominentní polohou na nízkém kopci dominovala Vedžahorresnetova šachtová hrobka. Nakolik bylo rozhodnutí o výběru místa pohřbu ovlivněno osobní náklonností k této rozporuplné osobnosti²⁶ se lze jen těžko dohadovat. Méně však tápeme v otázce existence individuálního kultu: Vedžahorresnetova socha nalezená v Mit Rahině deklarující vztyčení Vedžahorresnetovy kultovní sochy celých 177 let po jeho smrti.²⁷

2.2.2 ČASOVÉ ZAŘAZENÍ

Přesná datace abúsírských šachtových hrobek je mimořádně obtížný úkol, nicméně všeobecná shoda panuje v názoru, že jejich vznik spadá do relativně krátkého období na přelomu 26. a 27. dynastie, které zároveň představuje přelom mezi sajskou dobou a první perskou okupací. Tento názor je podpořen i konkrétními archeologickými a literárními doklady.

Důležitou skutečností je průkazné datování zahájení stavby hrobek přinejmenším dvou známých hodnostářů²⁸ do doby vlády Ahmose II. (570-526 př. Kr.). Vzhledem k rozložení šachtových hrobek na abúsírské nekropoli (viz předcházející kapitola 2.2.1) je ovšem velice pravděpodobné, že všechny hroby velké, a dokonce i střední velikosti byly zakládány během krátkého období několika let.²⁹ Jejich majitelé tak patně byli zhruba současníky.

Epigrafické prameny jsou ještě konkrétnější: ledabyle načrtnutá démotická *graffita* nalezená na blocích ohradní zdi deklarují, že k zahájení výstavby Vedžahorresnetova komplexu došlo mezi 41. a 42. rokem vlády Ahmose II. (t.j. mezi roky 530 a 528 př. Kr.),³⁰ naopak závěr jeho kariéry lze bezpečně spojit s vládou Dareia I.³¹ *Terminus ante quem* je

²⁵ Bareš 1999, 83.

²⁶ Otázky Vedžahorresnetovy role v období perské okupace se podrobněji dotýká kapitola 3.2.3.3.

²⁷ Bareš 1999, 84.

²⁸ Vedžahorresnetův deposit (Bareš 1999, 65-66) a Menechibneko (Bareš – Smoláriková 2011, 36).

²⁹ Tj. mezi léty 530 a 525 před Kr., k odůvodnění viz níže.

³⁰ Jméno panovníka není v textu explicitně uvedeno, ovšem Ahmose II. je jediným z nabízených panovníků, který vládnul po tak dlouhou dobu (přesněji řečeno 45 let).

³¹ Bareš 2006a, 2.

přítom dán okupačním rokem 525 př. Kr. V turbulentních dobách³² následovaných po perské okupaci Egypta lze totiž jen obtížně předpokládat vznik náročných stavebních projektů, jakým šachtové hrobky bezesporu byly.³³

Velice užitečné datační kritérium poskytly nálezy keramiky egejské a syropalestinské provenience na území Abúsíru.³⁴ Ačkoli se obvykle nelze s jistotou spoléhat na dataci nalezené keramiky z důvodu častého jevu recyklace starších nádob,³⁵ za určitých okolností mohou být informace směrodatné. Příkladem této situace je kupříkladu nález transportních amfor původem z ostrova Lesbos v hlavním šachtě kněze Iufaa (viz kapitola 3.2.1) Tento typ amfory bezpečně spadá do poslední čtvrtiny 6. stol. př. Kr. Nepřímo tak pomáhá definovat *terminus post quem* dokončení hlavní šachty Iufaovy hlavní šachty, neboť lze bezpečně tvrdit, že práce na ní prokazatelně probíhaly ještě za perské okupace.³⁶

Obdobně v zásypu Menechibnekonovy pohřební komory byly nalezeny dva keramické fragmenty nápisově datované do 22. roku Ahmosovy vlády.³⁷ K datovatelným nálezům připojme ještě samskou amforu z menší šachty v jihozápadním rohu Menechibnekonovy ohradní zdi, která nesla datum „39. rok, 2. měsíc *3ḥt*“, který lze opět přisoudit jen a pouze Ahmose II.³⁸

V souvislosti s rozložením šachtových hrobek na memfidské nekropoli není jistě bez zajímavosti, že současná datace sajsko-perského hřbitova v Abúsíru do přelomu 26. a 27. dynastie dobře zapadá do obecně přijímané chronologie šachtových hrobů v Sakkáře. Starší, sakkárská část nekropole byla pro stavbu šachtových hrobů využívána již od vlády Psammetika II. (595-589 př. Kr.), nejmladší hroby pak vznikaly během působení panovníka Ahmose II. Mladší abúsírská nekropole naopak navazuje na sakkárskou tradici v posledních letech vlády Ahmose II.³⁹

³² K situaci v Egyptě po perském dobytí viz Briant 2002, s. 44-45, 49-61 a ve vztahu ke stavebnictví Bareš 2014, 22-23.

³³ Bareš 2006b, 174.

³⁴ Podrobněji k tomuto tématu viz Smoláriková 2002a, shrnutí pak obsahuje Smoláriková 2002b, 63-66.

³⁵ Obzvláště velká obezřetnost je nutná v případě nálezů transportních amfor.

³⁶ Smoláriková 2002b, 65.

³⁷ Text nápisu neobsahoval panovníkovo jméno, viz. poznámka 29 (Bareš 2013, 20)

³⁸ Viz poznámka 29 (Bareš 2013, 21)

³⁹ Smoláriková 2002b, 66.

3. ŠACHTOVÉ HROBY

3.1 Obecná charakteristika a rozšíření

Šachtové hroby představují zcela svébytný typ staroegyptské nekrálovské funerální architektury relativně krátkého období na přelomu 26. a 27. dynastie.⁴⁰ Při současném stavu poznání lze konstatovat, že se hrobky tohoto typu omezují výhradně na oblast memfidské nekropole.⁴¹ Vedle diskutovaného Abúsíru byly šachtové hroby identifikovány rovněž na nekropolích v Gíze a přilehlé Sakkáře.⁴² Celkový počet doposud zkoumaných a publikovaných hrobek nepřevyšuje počet 20⁴³ a mnohé z nich na své odhalení stále čekají.⁴⁴

Ačkoliv nejsou doposud odhalené šachtové hroby konstrukčně zcela totožné, lze prokazatelně vysledovat určité charakteristické rysy,⁴⁵ které lze opakovaně pozorovat u jednotlivých představitelů této architektonické skupinu. Patrně nejdůležitějším znakem je existence nepřiliš prostorné vápencové pohřební komory vybudované na dně hluboké pravoúhlé šachty, přičemž pohřební komora byla vždy přístupná také paralelně umístěnou vedlejší šachtou. Dno pohřební komory bylo téměř zcela vyplněno monolitickým sarkofágem skříňového typu, v důsledku čehož víko sarkofágu zdánlivě vytvářelo podlahu komory. Všechny hrobky šachtového typu svou konstrukcí akcentují ochranu uloženého pohřbu, a to skrze celou řadu důmyslných bezpečnostních prvků.⁴⁶

Podrobnější představu o konstrukčních zajímavostech velkých šachtových hrobek si vytvoříme, pokusíme-li se rekonstruovat obecný postup, jakým tyto stavby vznikaly.⁴⁷ Vzhledem ke skutečnosti, že žádný ze známých šachtových hrobů není dokonalou kopií jiného, je třeba mít na paměti, že se během popisu stavebního postupu dopouštím do jisté míry vědomé paušalizace. Předkládaný postup není možno beze zbytku aplikovat na všechny známe představitel velkých šachtových hrobek, není to ostatně jeho cílem, kterým je

⁴⁰ Obecně k dataci sajsko-perského pohřebiště v Abúsíru viz kapitola 2.2.2.

⁴¹ Ke starší diskuzi k hrobce S14 v Kom el-Ahmar viz Bareš 2006a, poznámka 43.

⁴² Úvod do problematiky nekrálovských hrobek na memfidské nekropoli přináší Stammers 2009.

⁴³ Bareš 2009a, 3-5 představuje přehled 18 doposud publikovaných objektů, přičemž 4 z nich do této kategorie spadají pouze s určitými vyhradami.

⁴⁴ Na základě geofyzikální prospekce se předpokládá existence přinejmenším 2 velkých šachtových hrobek v Abúsíru. Výskyt dalších hrobek šachtového typu v oblasti severní Sakkáry a Gízy je velmi pravděpodobný.

⁴⁵ Detailní charakteristiku šachtových hrobek přináší Bareš 1999, 21-28

⁴⁶ Jednotlivé jevy budou blíže pojednány v následujících odstavcích.

⁴⁷ Podrobný rozbor viz Bareš 1999, 24-27.

demonstrovat základní stavební technologie, o nichž máme oporu v archeologických dokladech.

Prvním krokem po výběru vhodného místa pro novostavbu bylo položení zakládacího depositu.⁴⁸ Následovalo vyhloubení hlavní šachty společně s paralelně procházející vedlejší šachtou, situovanou zpravidla na východ či na jih od hlavní šachty, výjimečně také západně.⁴⁹ Dna hlavní a vedlejší šachty byla spojena více či méně horizontální chodbou, která byla částečně vytesána přímo do mateřského podloží a z části vystavěna volně za pomoci cihel.⁵⁰ V případě šachtových hrobů v severní Sakkáře byla vzácně doložena přítomnost tunelu pod základnou pohřební komory, který měl ještě zvýšit zabezpečení hrobky proti jejímu vykradení.⁵¹ Po vytvoření základního skeletu stavby došlo k vyplnění hlavní šachty pískem za účelem umístění mohutné monolitické vany sarkofágu na své místo na samotném dně hlavní šachty. Toho bylo dosaženo za pomoci unikátní metody využívající písek jakožto médium pro přenos těžkých břemen. Jemný písek použitý u této příležitosti přitom vykazoval obdobné vlastnosti jako hydraulická kapalina v jednoduchých hydraulických systémech. Poté, co byla sarkofágová vana umístěna na ústí pískem vyplněné hlavní šachty, došlo k postupnému odstraňování písčité výplně z prostoru pod vanou skrze úzký prostor po stranách sarkofágu, vedlejší šachtu, či prostřednictvím svislých nik v nižších úrovních hlavní šachty.⁵²

Jakmile byla sarkofágová vana usazena no dno hlavní šachty, byla započata výstavba bočních stěn samotné pohřební komory. Stěny zpravidla těsně obemknuly strany skříňového sarkofágu. Následně byla potřeba vytvořit platformu pro zařízení, které zajistilo, že mohutné monolitické víko skříňového sarkofágu zůstalo v otevřené poloze až do uložení pohřbu. Toto zařízení si žádalo vytvoření páru vertikálních šachet na dvou protilehlých stěnách pohřební komory, jejichž spodní část vyplňoval jemný písek. Zařízení pracovalo na obdobném principu jako výše popsaná metoda usazování sarkofágové vany. Do pískem vyplněných vertikálních

⁴⁸ Tento jev není (doposud) archeologicky doložen v souvislosti se všemi šachtovými hrobami, z Abusíru jsou známy tři soubory v blízkosti Vedžahorresnetova komplexu (Bareš 1999, 65).

⁴⁹ Ústí vedlejší chodby Iufaovy šachtové hrobky leží z neznámých příčin západně od hrobky. Výjimku z tohoto pravidla představuje dále Pakapova hrobka v Gíze (Bareš 1999, 22).

⁵⁰ Cihlavé úseky horizontálních chodbách šachtových hrobech představují jeden z nepříliš početných příkladů užití válené klenby v egyptské architektuře (Arnold 1991, 200-201).

⁵¹ Bareš 1999, 24.

⁵² Na základě archeologických dokladů se domníváme, že této metody bylo užito již při stavbě pyramidového komplexu Amenemheta III. v Hawaře a dvou pyramid 13. dynastie v jižní Sakkáře; metoda sama ovšem může být starší; schéma a technický popis přináší Arnold 1991, 74-79.

šachet ve stěnách pohřební komory byly vloženy dřevěné podpory, které měly v budoucnu nést víko sarkofágu prostřednictvím jeho postranních výstupků. V blízkosti dna vertikálních šachet se nacházely skryté dutiny, přičemž přepážka mezi oběma prostory byla pro tuto chvíli uzavřena. Jakmile vyvstala potřeba sarkofág definitivně uzavřít, stačilo jednoduše porušit tyto přepážky, načež hydraulické vlastnosti jemného písku dovolily víku poklesnout. Vzhledem k omezenému manévrovacímu prostoru není překvapením, že víko sarkofágu často zcela nepřisedá k hraně vany, ovšem odchylka nebývá větší než několik centimetrů.⁵³ Aby se zabránilo možným odchylkám při dosednutí víka, setkáváme se s přítomností kamenných pilířů v rozích pohřební komory, které mají za úkol korigovat polohu víka během uzavírání sarkofágu.⁵⁴ Ještě před tím však bylo nutné dopravit sarkofágové víko na úroveň stropu pohřební komory. Toho bylo dosaženo opakováním postupu vyloženého v souvislosti se spouštěním sarkofágové vany.⁵⁵

Poté, co bylo víko skříňového sarkofágu spuštěno pod úroveň stropu plánované pohřební komory, nebránilo již nic jejímu zastropení. Volný prostor mezi stropem komory a ústím hlavní šachty pak mohl být definitivně zasypán jemným pískem, neboť přístup do hrobky i nadále garantovala vedlejší šachta ústící do pohřební komory v úrovni víka sarkofágu prostřednictvím cihlové klenby na úrovni stěny hlavní šachty. Samotná stropní klenba představovala další z důmyslných bezpečnostních prvků v šachtových hrobech. Ve stropních partiích pohřební komory byl proražen pravidelný otvor přepažený kamennou deskou. Druhou variantou pak bylo proražení zpravidla tří trychtýřovitých otvorů ve stropní klenbě. Řešení tohoto bezpečnostního prvku však byla celá řada, například v případě Menechibnekonovy hrobky identifikujeme pouze dva pravoúhlé otvory na obou koncích klenby.⁵⁶ Ty byly následně vyplněny těly tří velkých keramických nádob tak, že jejich dno směřovalo do nitra pohřební komory. Jakmile došlo k odstranění přepážky, popřípadě k narušení dna nádob, pronikající písek postupně zapečetil vnitřní prostory komory.⁵⁷ K této

⁵³ Bareš 1999, 23.

⁵⁴ Doposud se nepodařilo jednoznačně prokázat funkci rohových pilířů v pohřebních komorách šachtových hrobek, předkládaná teorie se při současném stavu jeví jako nejpravděpodobnější, avšak není nikterak archeologicky doložena (Bareš 1999, 22)

⁵⁵ Bareš 1999, 25.

⁵⁶ Pro další způsoby řešení, viz kapitoly pojednávající o jednotlivých hrobkách (3.2.1.2, 3.2.2.2; 3.2.3.2)

⁵⁷ Princip fungování tohoto bezpečnostního prvku zmiňuje shodně Arnold 1991, 229 a Bareš 1999, 25.

situaci však samozřejmě smělo dojít až v samotném závěru konstrukce hrobky, v době, kdy byl sarkofág s mrtvým tělem uzavřen a pohřební obřady ukončeny.

Teprve po usazení víka sarkofágu na dřevěné podpěry, dokončení klenutého stropu pohřební komory a následovně vyplnění volného prostoru nad komorou prosátým pískem, se otevřela příležitost k výstavbě superstruktury hrobky v místě, kde ústí k povrchu hlavní šachta hrobky. Rekonstrukce nadzemních částí šachtových hrobek však představuje jednu z největších výzev bádání o šachtových hrobkách vůbec. Vzhledem k silnému poškození nadzemních prostor v případě všech šachtových hrobek bez výjimky je jejich rekonstrukce i při sebevětší snaze krajně hypotetická a bývá předmětem vášnivých diskuzí.⁵⁸ V případě velkých šachtových hrobek lze ovšem s jistotou hovořit o existenci ohradní zdi o čtvercovém půdorysu, v jejímž středu leží ústí hlavní šachty. Vnitřní obvod této zdi mohl být lemován takzvanou periferní chodbou, které sloužila jako další ze zabezpečovacích prvků bránící v průniku do hrobky.⁵⁹

Práce na interiéru pohřební komory mohly pohodlně pokračovat i po zasypání centrální šachty, neboť přístup do podzemí zajišťovala vedlejší šachta prostřednictvím krátké horizontální chodby. V této fázi stavby docházelo patrně k výzdobě vnitřních stěn pohřební komory. Nápisy vyskytující se vedle stěn komory bohatě také na povrchu vnějšího i vnitřního sarkofágu, spadají do kategorie textů z Knihy mrtvých, Textů pyramid a Texty rakví. Bohatě jsou zastoupeny rovněž seznamy obětí.⁶⁰

Pohřební výbava pohřbů v šachtových hrobech nebývá zpravidla příliš bohatá a omezuje se na nejdůležitější kultovní předměty, jakými jsou fajánsové vešebty, amulety,⁶¹ rituální nástroje apod.⁶² Malé výklenky po stranách sarkofágu hostily soubor kanopických nádob, které nyní opět sloužily svému původnímu účelu. Zajímavým a ne zcela vysvětleným fenoménem byla přítomnost tzv. magických cihel v pohřebních komorách všech abúsírských velkých šachtových hrobech.⁶³ Magické cihly z jemné hlíny byla popsány říkadlem⁶⁴ a ideálně

⁵⁸ O genezi otázky rekonstrukce superstruktury šachtových hrobek viz Bareš 1999, 23-24.

⁵⁹ Tento fenomén je podrobněji diskutován v kapitole věnované Vedžahorresnetově komplexu (kapitola 3.2.3)

⁶⁰ Bareš 1999, 26.

⁶¹ Stručně k amuletům z Iufaova pohřbu viz Callender 2002, 101-102.

⁶² Bareš 1999, 27.

⁶³ Scalf 2009; Bareš 2011; Bareš 1999, 27; k magickým cihlám viz také el-Aguizy, v tisku.

⁶⁴ Obyvkle se jednalo o 151. kapitolu Knihy mrtvých, ojedinele část 137. kapitoly (Scalf 2009, 276; Bareš 2011, 27).

umístěny jednotlivě v každé ze čtyř stěn pohřební komory, kde pro ni byla vyhloubena nehluboká nika. Každá s cihel plnila vlastní ochrannou funkci,⁶⁵ kterou mohl ještě zesilovat přiložený amulet, který mohl být vložen přímo do hmoty cihly nebo v její blízkosti.⁶⁶

Masivní skříňový sarkofág hostil často druhý, menší sarkofág,⁶⁷ který byl zpravidla antropomorfního charakteru a k jehož výrobě posloužily tmavé odrůdy jemnozrného kamene (čediče či břidlice). Vnitřní uspořádání vnějšího sarkofágu obvykle respektuje antropomorfní tvary vnitřního sarkofágu. Existence dvojitého sarkofágu však nebyla v žádném případě podmínkou. Výjimkou nebyly ani pouhé dřevěné rakve či pohřby jednoduchých mumií.⁶⁸

Po uložení mumie zemřelého a ukončení pohřebních obřadů mohlo dojít ke konečnému zapečetění hrobky. Proražením přepážek v dolní části vertikálních šachet došlo k dosednutí monolitického víka vnějšího sarkofágu. Poté následovalo odstranění překážek blokujících otvory ve stropě komory. Obdobné technologie mohlo být užito i v případě stropu horizontální chodby,⁶⁹ sama cihlová klenba navíc umožňovala, že mohlo dojít k jejímu porušení za pomoci těžšího nástroje. Výsledek byl obdobný jako v případě otvorů ve stropu komory: došlo k rychlému vyplnění veškerých dutých prostor pískem. V případě, že byla šachtová hrobka chráněna takzvanou periferní chodbou, jejíž dno zpravidla dosahovalo hlouběji pod úroveň podlahy pohřební komory, bylo zabezpečení ještě účinnější. V místě, kde horizontální chodba protínala periferní šachtu, došlo k odstranění stropního a podlahového přemostění chodby fungujícího na principu padací lávky, přičemž písek z prostoru periferní šachty v jediném vytvořil jen obtížně překonatelný zátaras.

V souvislosti se vznikem hrobů šachtového typu se dlouhodobě zmiňuje nedaleký⁷⁰ Necerichetův komplex jakožto zdroj inspirace.⁷¹ Teorie se odkazuje na rozmístění

⁶⁵ Bareš 2011, 28,

⁶⁶ Scalf 2009, 277; Bareš 2011, 28.

⁶⁷ Není zcela zřejmé, jakým způsobem probíhal transport vnitřního sarkofágu do pohřební komory. Existuje domněnka, že vana vnitřního sarkofágu byla přepravována do hrobky na samém počátku v rámci pokládání sarkofágu vnějšího. Naopak nálezy fragmentů lan v těsné blízkosti Vedžahorresnetovy (Bareš 1999, 22) či anonymní hrobky R3 (Coppens – Smoláriková 2009, 92) šachty mohou posloužit jako důkaz o možné manipulaci pomocí lán. Nižší váha a rozměry vnitřního sarkofágu by transport skrze vedlejší šachtu umožnily.

⁶⁸ Bareš 1999, 26.

⁶⁹ Bareš 1999, 61.

⁷⁰ Necerichetova stupňovitá pyramida stojí na dohled sajsko-perského hřbitova v Abúsíru (Coppens – Smoláriková 2009, 88).

podzemních prostor v hrobkách šachtového typu, které principiálně imitují hlavní komoru v podzemí Necerichetovy pyramidy. Trendy patrné v případě prvního pyramidového komplexu reflektuje i snaha o užití masivních kamenných bloků ve spodních partiích široké a poměrně hluboké šachtové hrobky. Po technické stránce je tato teorie snadno obhajitelná, jelikož je dnes archeologicky dobře doložena skutečnost, že během 26. dynastie bylo podzemí Necerichetova komplexu zpřístupněno nově vyhloubenou chodbou od jihu,⁷² a jeho hlavní šachta - snad za vlády Psammetika I. (664-610 př. Kr.) - důkladně vyčištěna.⁷³ Zda-li byla hlavní motivací stavitelů šachtových hrobek vidina magické ochrany ze strany legendárního vládce,⁷⁴ či zda-li převážily praktické důvody pro stavbu šachtových hrobů, není bezpečně možné rozhodnout.

Detailní výčet všech doposud objevených hrobek šachtového typu⁷⁵ mimo Abúsír by zdaleka přesáhnul rozsah a kompetenci této práce, proto se nyní pokusím o stručné shrnutí jejich rozmístění. Jak již bylo zmíněno, šachtové hrobky jsou typem jednoznačně spjatým s oblastí memfidské nekropole.⁷⁶ Nejstarší zkoumanou hrobkou tohoto typu⁷⁷ se stala Pakapova hrobka,⁷⁸ která byla na již v 19. století lokalizována K. R. Lepsiem⁷⁹ podél vzestupné cesty do Rachefova pyramidového komplexu v Gíze. Na současných mapách nese označení G9500 a představuje jediného zástupce tohoto typu, který byl v Gíze doposud identifikován. V nedaleké Sakkáře⁸⁰ situace je situace docela odlišná. Bezmála desítka velkých šachtových hrobek se shlukuje zejména v prostoru Veserkafova pyramidového komplexu⁸¹ a jižně od komplexu Venisova.⁸² Do této skupiny bývají řazeny rovněž středně velké šachtové hroby,

⁷¹ Tuto hypotézu vyslovil poprvé Lauer 1972, 12-13; jeho myšlenky jsou v této souvislosti obecně přijímány, viz např. Smoláriková 2006; Coppens – Smoláriková 2009, 94-98; Verner 2008, 311; Bareš 1999, 27; odlišnou interpretaci přináší Stammers 2009, 31-34.

⁷² Bareš 1999, 27.

⁷³ Bareš 2006a, 2.

⁷⁴ Bareš 1999, 27.

⁷⁵ Tématu se podrobněji věnuje Ray 1999, 845-846; Stammers 2009, 26-39; Bareš 2013, 16-17; Coppens – Smoláriková 2009, 35-37; Coppens – Smoláriková 2009, 95-96; k dataci viz zejména Bareš 2013, 18-23.

⁷⁶ Ke starší diskuzi k hrobce S14 v Kom el-Ahmar viz Bareš 2006a, poznámka 43.

⁷⁷ Hroby šachtového typu byly posány již ve 30. letech 19. století J. S. Perringem.

⁷⁸ Tzv. Campbellova hrobka, majitelem byl Pakap Vahibre-emachet; viz , Porter – Moss - Málek 1974, 290-291.

⁷⁹ Lepsius ji přidělil kód LG 84.

⁸⁰ Bareš 1999, 24.

⁸¹ Hrobka Neferibre-sa-Neit a Vahibre-mena; hrobka Hora zv. Vahibre-emachet/Neferibre-emachet; hrobka Amuntefnachta zv. Haaibremeriptah.

⁸² Hrobka Hekaemsafa, hrobka Čannehebu; hrobka Padinesa; hrobka Psamteka; hrobka Padineith.

jejichž existence je prokázána v Abúsíru⁸³ a Sakkáře.⁸⁴ Naprostá většina z těchto hrobek byla zkoumána již v první polovině 20. století a stejně jako v případě Abúsíru se zdá být více než pravděpodobné, že jejich dosavadní počet není ani zdaleka konečný.

Šachtové hroby samozřejmě nebyly jediným architektonickým typem užívaným v daném časovém období. Představovaly pouze jeden z charakteristicky dolnoegyptských typů hrobky, který byl jednoznačně vymezen na základě existence dlouhé a zároveň široké hlavní šachty.⁸⁵ Od jiných pozdních typů, jejichž výčet není předmětem této práce, je tak zcela zřetelně odlišitelný.⁸⁶

⁸³ Středně velké šachtové hroby v Abúsíru, viz níže, kapitola 3.3.

⁸⁴ Zde spadají hrobky Vedžahora a Horcheba severně od Necerichetova pyramidového komplexu a Nesbanebdžedova hrobka jihozápadně od Venisova komplexu.

⁸⁵ Délka hrany ústí hlavní šachty se v některých případech blížila až k 10 m.

⁸⁶ Pro literaturu k tomuto tématu, viz Stammers 2009; Eigner 1999; Ray 1999; Smoláriková 2009b, 309-321; Bard 2007, 284-287; Bareš 1999, 28-29 a Bareš 2013, 15.

3.2 Velké šachtové hroby v Abúsíru

Dříve než přistoupím k výčtu dosud zkoumaných šachtových hrobek v západním Abúsíru, povolím si připojit stručnou poznámku k obsahu a formě následující kapitoly. Tato práce si neklade za cíl detailní zkoumání struktury každého z uvedených objektů, tento typ informací je vyčerpávajícím způsobem vyloženy v obsáhlých monografiích, které jednotlivě cituji vždy v úvodu nadcházejících podkapitol. Podstatou tohoto výčtu má být pouze vyzdvihnutí nejcharakterističtějších vlastností či těch architektonických či jiných prvků, které činí danou šachtovou hrobku ve srovnání s jinými hrobkami stejného typu unikátní. Hlavní motivací však bylo - v souladu s tématem práce - vytvoření podkladů pro analýzu v hrobkách nalezených titulů, přesněji řečeno pokusit se objevit určitý vztah mezi metrickými údaji vzešlými z archeologického průzkumu šachtových hrobek a naproti tomu tituly uvedenými na jejich stěnách, je-li nějaký. Výsledky vzešlé z toho srovnání se pokusím shrnout v analytické části práce (kapitola 4.5).

Vzhledem k určitému stupni nejistoty ohledně přesného datování a určení pořadí vzniku jednotlivých šachtových hrobů,⁸⁷ rozhodla jsem se pro přehlednost k abecednímu výčtu struktur, přičemž určující je transliterace jména majitele hrobky, jelikož v případě velkých šachtových hrobů se naštěstí - narozdíl od hrobek střední velikosti - nesetkáváme s hrobkami anonymními.

3.2.1 KOMPLEX IUFAOVY ŠACHTOVÉ HROBKY

3.2.1.1 *Metrické údaje*

Hloubka hlavní šachty: 22 m

Rozměry hlavní šachty: 13 x 13 m

Rozměry pohřební komory: 4,9 x 3,3 m

Hloubka vedlejší šachty: 19 m

Vnější rozměry ohradní zdi: ca 25 x 25 m

⁸⁷ Diskutováno výše, kapitola 2.2.2.

3.2.1.2 Stručná charakteristika hrobky

Šachtová hrobka kněze Iufaa⁸⁸ se nachází přibližně 50 m jihovýchodně od Vedžahoresnetovy hrobky ve stavebně velice výhodném terénu. Superstruktura z nepálených cihel sestávala z přibližně čtvercové ohradní zdi, jejíž vnější povrch byl střídavě zdoben výklenky a výčnělky, prvky dobře známými z ohradní zdi na dohled vzdáleného Necerichetova komplexu.⁸⁹

Substruktura hrobky vykazovala celou řadu architektonicky pozoruhodných prvků, z nichž nejzajímavější je patrně konstrukce se sedlovou střechou zakrývající dno šachty před vydrolujícími se stěnami hlavní šachty. Pozoruhodná je rovněž existence dvou vedlejších šachet, přičemž jedna z nich – zcela neobvykle ta západní – měla sloužit k dovození vlastního pohřbu do komory.⁹⁰ Ostatně i způsob výstavby pohřební komory byl pro stavbu tohoto typu poměrně výjimečný, což může svědčit o mimořádné situaci, za níž byla hrobka dokončována. Stropní partie pohřební komory a stejně tak velká část stěn hrobky byla dokončena až po majitelově pohřbu. Další zvláštností je absence pískového zařízení pro transport sarkofágu na dno šachty.

Pohřební komora byla téměř beze zbytku vyplněna mohutným vnějším sarkofágem. Úzký prostor mezi ním a stěnou komory však i přes omezené podmínky obsahoval početnou pohřební výbavu sestávající mimo jiné z nádob na posvátné oleje a masti, dvou dřevěných skříněk se dvěma alabastrovými kanopami, dvou plochých dřevěných skříněk s 408 fajánsovými vešebty a celé řady drobných předmětů a amuletů. Součástí výbavy byly původně i dva svitky uložené na víku vnějšího sarkofágu. Vysoká vlhkost v hrobce však přispěla k naprostému zničení papyrů, které původně nejspíš nesly texty z knihy *Amduat*. Stěny komory i sarkofágu byly bohatě pokryty vysoce kvalitní reliéfní výzdobou, která však na některých místech vykazuje stopy nedokončení. V takovém případě je důležitý náboženský text nahrazen kresebnou verzí. Texty představují svým obsahem průřez všemi význačnými obdobími starověkého Egypta a mnohé z popisovaných pohřebních praktik jsou zde doloženy vůbec poprvé.⁹¹

⁸⁸ Pro monografii o této hrobce, viz Bareš – Smoláriková 2009; dílčí zprávy např. Bareš 2004 a 2006b, 166-170; Dvořák 2002; Strouhal 2004 apod.)

⁸⁹ Bareš 2006b, 166.

⁹⁰ Druhá šachta směřující do komory od jihu sloužila během stavby hrobky jako technická chodba.

⁹¹ Callender 2002, 101.

Mohutný vnější sarkofág ukrýval antropomorfní bazaltový sarkofág, jež dosahoval nebývalé řemeslné kvality. Mumie spolu s dřevěnou rakví bohužel podlehly zkáze.

Pozoruhodným úkazem je přítomnost sekundárních pohřbů ve vedlejších šachtách Iufaova komplexu. Každá z chodeb obsahovala dva lidské pohřby. Ve dvou drobných komorách západní šachty byli uloženi kněží Neko a Gemnefherbak, jižní šachta obsahovala pohřeb ženy jménem Imachetcherresnet a neznámého muže.

Na hrobce je patrná opakovaná snaha zlodějů proniknout do jejich útrob, ovšem ani v jednom případě nebyli úspěšní, ačkoli v jednom případě bylo prokázáno, že se zloději, snažící se proniknout skrze hlavní šachtu do komory, dostali na úroveň pouhých dvou metrů od stropu komory. V tom okamžiku se však z neznámých příčin ustali.

Před východním průčelím Iufaovy hrobky stál v jeho těsném sousedství rozsáhlý komplex o šestnácti místnostech, které byly zčásti zahlobeny v podloží. V této enigmatické stavbě byl dále identifikován otevřený dvůr a řada místnosti s doposud zachovanými cihlovými klenbami. Dle všech indicií se zdá, že stavba představuje první doposud nalezené místo pro zádušní kult v celé části nekropole. Na základě průkazné absence těchto prvků okolních komplexech zaznívají i názory, že tato stavba mohla představovat společné kultovní místo celé části nekropole. Podivnou okolností je však velice rané opuštění stavby, na které poukazují některé archeologické nálezy.⁹²

3.2.1.3 Majitel hrobky

O knězi jménem Iufaa, jehož ostatky byly v hrobce nalezeny, neexistovaly před otevřením hrobky žádné přímé záznamy. Nejdetailnější zprávy o jeho životě poskytují antropologie. Na základě polorozpadlá mumie dnes víme, že Iufaa zemřel přibližně ve věku 30 let, před smrtí prodělal neidentifikovatelné chronické onemocnění.⁹³ Zajímavostí je způsob jeho uložení do hrobky, kdy byl pohřben nezvykle hlavou směrem k východu. Tento způsob pohřbívání byl typický pro řecký živel, ale nemůžeme vyloučit jiné okolnosti, které mohly vést k tomuto řešení.

⁹² Bareš 2006b, 172.

⁹³ Strouhal 2006, 178; Strouhal 2004, 134-147.

O Iufaově rodině nemáme mnoho informací, v textech nalezených v jeho šachtové hrobce se opakuje jméno matky, naopak jméno otce není doloženo. Můžeme se však domnívat, že pocházel z bohatého prostředí, jelikož jediný titul, který může být s Iufaovým jménem bezpečně spojován, neukazuje na funkci, která by mu zajistila výsadu pohřbu v šachtovém hrobu.⁹⁴ O rodinných vztazích v rámci Iufaovy rodiny nejspíš vypovídají sekundární kosterní pozůstatky z vedlejších šachet šachtového hrobu. Na základě metrických, deskriptivních a epigenetických podobností se předpokládá spřízněnost přinejmenším části osob v nich pohřbených. Tuto teorii částečně podporují výsledky zkoumání jejich krevních skupin.⁹⁵

3.2.2 KOMPLEX MENECHIBNEKONOVY ŠACHTOVÉ HROBKY

3.2.2.1 *Metrické údaje*

Hloubka hlavní šachty: 20 m

Rozměry hlavní šachty: 12,5 x 12 m

Rozměry pohřební komory: 5 x 3,2 m

Hloubka vedlejší šachty: 20 m

Vnější rozměry ohradní zdi: ca 21 x 21 m

3.2.2.2 *Stručná charakteristika hrobky*

Menechibnekonova hrobka⁹⁶ leží přibližně 30 m jihovýchodně od šachtového hrobu Iufaova. Její nadzemní část byla v minulosti velmi honosně provedena. Stěny z bílého vápence byly bohatě zdobeno kvalitním reliéfem, což však také přispělo jejímu rychlejšímu zániku, neboť nadzemní části včetně ohradních zdí posloužily jako snadný kamenolom. Rekonstruovat byt i základní průběh ohradní zeď je proto dnes velmi obtížné.

Základní charakteristika hrobky se zásadně neliší od výše popsaných hrobek. Severojižně orientovaná pohřební komora byla přístupná jednak hlavní šachtou, v jejíž středu byla uložena. Hlavní přístup pak poskytovala vedlejší šachtou, jejíž ústí se nacházelo jižně od

⁹⁴ Bareš 2006b, 170.

⁹⁵ Strouhal 2006, 178-180 a 2004.

⁹⁶ Pro monografii, viz Bareš – Smoláriková 2011; dále zprávy z průběhu výzkumu, např. Bareš 2002, 27-28.

ohradní zdi. Mimo jižní šachtu byla identifikovaná i šachta západní. Západně od ústí jižní vedlejší šachty ústila další drobná šachta do stísněných prostor, které dnes označujeme jako skryš balzamovačů,⁹⁷ unikátním nálezem, který se může stát klíčem k proniknutí do způsobu, jakým byly v polovině prvního tisíciletí zajišťovány rituály pro odchod na onen svět. Velké množství keramických nálezů navíc umožňuje blíže datovat dobu, do níž spadá vznik abúsírského pohřebiště (viz předchozí kapitoly)

3.2.2.3 Majitel hrobky

Osoba generála Menechibnekona je dobře známá z plejády titulů, které zdobí fragmenty rozeseté v blízkosti jeho šachtového hrobu (titulům se věnuje následující kapitola). Jeho působení však jsme schopni poměrně věrohodně datovat vládou Ahmose II. Jeho jméno však bylo známo ještě před objevením jeho hrobky, a to díky dvěma sochám.⁹⁸

3.2.3 KOMPLEX VEDŽAHORRESNETOVY ŠACHTOVÉ HROBKY

3.2.3.1 Metrické údaje

*Hloubka hlavní šachty:*⁹⁹ ca 20 m¹⁰⁰

Rozměry hlavní šachty: 5,5 x 5,5 m

Rozměry pohřební komory: 4,8 x 2,9 m

Hloubka vedlejší šachty: 17 m

Vnější rozměry ohradní zdi: 25,5 x 26 m

3.2.3.2 Stručná charakteristika hrobky

Na základě horizontální statigrafie je Vedžahorresnetova hrobka patrně nejstarším šachtovým hrobem na Abúsírském pohřebišti.¹⁰¹ Leží v prominentní poloze na nízkém kopci v nejzápadnějším sektoru sajsko-perské nekropole. Dominantou hrobky bylo v minulosti masivní čtvercové ohrazení, které bylo z vnější strany obloženo bloky bílého turského vápence,

⁹⁷ Smoláriková 2010.

⁹⁸ Bareš 2006b, 172.

⁹⁹ Není-li uvedeno jinak, byly údaje převzaty z Bareš 1999.

¹⁰⁰ Bareš 2006b, 166

¹⁰¹ Monografie pojednávající o této struktuře, viz Bareš 1999.

dodnes z něj zůstalo patrné pouze jádro zdiva. V samém centru ohrazení, ve prostředřed dlážděného dvora, stála pravoúhlá vápencová stavba, pod níž se nacházelo ústí do hlavní šachty. Tato stavba je dnes bohužel silně poškozena a její přesná rekonstrukce je problematická, ovšem z dostupných dokladů se zdá, že její vnitřní stěny se mírně přikláněly směrem ke středu prostoru a vytvářely tak zastřešení evokující přečnělkovou klenbu.¹⁰² Vnitřní obvod ohradní zdi po všech čtyřech stranách lemuje ve vzdálenosti necelých 2 metrů od ní tzv. periferní šachta, jejíž široké ústí kryla jediná vrstva nasucho kladených plochých kamenů. Důležitým nálezem je série tří zakládacích depozitů pod severovýchodním, severozápadním a jihozápadním rohem¹⁰³ ohradní zdi, jehož obsah poskytl indicie k určení doby, v níž došlo k zahájení stavby.¹⁰⁴

Na dně hlavní šachty byla z turského vápence vybudována východo-západně orientovaná pohřební komora. Spodní prostory komory byly téměř zcela vyplněny vnějším vápencovým sarkofágem, který v sobě skrýval druhý, čedičový antropomorfní sarkofág zdobený texty v zahloubeném reliéfu. V klenutém stropě byly vyhloubeny tři otvory o průměru *ca* 30 cm. Ve vnitřních prostorech komory byly rovněž nalezeny dna velkých keramických nádob, které dříve s nejvyšší pravděpodobností vytvářely zátky proti pronikání písku do prostoru.¹⁰⁵ Dalším z otvorů většího nepravidelného charakteru se i přes důmyslná opatření podařilo proniknout do pohřební komory zlodějům.¹⁰⁶ V ose všech čtyř stěn komory byly vyhloubeny drobné nepravidelné výklenky nejistého významu.¹⁰⁷ Obdobné niky v severní a jižní stěně komory zřejmě sloužila v uložení kanopických nádob.

Pohřební komora byla přístupná rovněž vedlejší vertikální šachtou, jejíž ústí se otvíralo před východním průčelím ohradní zdi, přibližně uprostřed jeho východní strany. Dna obou šachet byla tradičně propojena prostřednictvím horizontální chodby, která byla ve dvou úsecích zastropena cihlovou klenbou.

Na základě úrovně dokončení některých částí hrobky se lze domnívat, že Vedžahorresnetova hrobka nebyla v době jejího zapečetění zcela dokončena. Svědčí o tom

¹⁰² Bareš 1999, 47-48; Verner navrhuje na základě této skutečnosti rekonstruovat tuto stavbu jako malou pyramidální stavbu.

¹⁰³ Předpokládá se rovněž existence depozitu v jihovýchodním rohu stavby, ale mohlo dojít k jeho zničení (Bareš 1999, 66).

¹⁰⁴ Bareš 1999, 65-67; k dataci viz také kapitolu 2.2.2.

¹⁰⁵ Bareš 1999, 50.

¹⁰⁶ Verner 2008, 314.

¹⁰⁷ Na základě paralel se můžeme dohadovat, že se jednalo o prostory určené pro uložení tzv. magických cihel.

především část nápisů na stěnách komory, které byly jen hrubě černou barvou načrtnuty nejdůležitější pasáže textů jako seznam obětí, tituly a osobní jméno majitele.¹⁰⁸ Rovněž tělesné ostatky majitele, ani jejich zbytky nebyly identifikovány. Miroslav Verner v této souvislosti vyslovil hypotézu, že Vedžahorresnet nemusel být vzhledem ke svému častému zahraničnímu působení v hrobce vůbec pohřben a šachtová hrobka v Abúsíru mohla být pouhým kenotafem.¹⁰⁹ Ladislav Bareš oproti tomu vyslovuje názor, že absence ostatků nemusí být za těchto okolností směřodátná.¹¹⁰ Nelze totiž zapomínat, že hrobka byla navzdory veškerým opatřením opakovaně vykradena, poprvé pravděpodobně již v Římské době.¹¹¹ Stěna vnitřního i vnějšího sarkofágu byla jimi porušena natolik, že mohla umožnit protažení mumie skrze vzniklé otvory. Důvodem takového jednání přitom mohl být v tomto období velice rozšířený zvyk ukládat amulety přímo na tělo zemřelého mezi jednotlivé proužky látky určené k ovinutí mumie.¹¹²

Palčivou otázkou je však absence jakýchkoli prostor spojených s Vedžahorresnetovým posmrtným kultem.¹¹³ Z pozůstatků nadzemních částí hrobky, se zdá málo pravděpodobné, že by kult probíhal v prostorech dvora, protože jednak tento prostor nebyl patrně po dokončení všech prací vůbec přístupný, jednak nebyly v prostoru dvora identifikované žádné struktury, které by provozování kultu zajišťovaly. Odpovědí na tuto otázku může být změna náboženských praktik či oddělení místa samotného pohřbu a zádušního kultu, fenomén, který nebyl Egypťanům neznámý.¹¹⁴

3.2.3.3 Majitel hrobky

Vedžahorresnetova osobnost je již od 19. století předmětem značných kontroverzí mezi badateli.¹¹⁵ Příčinou rozporů je Vedžahorresnetova role v událostech, které vyústily v první

¹⁰⁸ Verner 2008, 317.

¹⁰⁹ Verner 1994, 204-207.

¹¹⁰ Bareš 1999, 79-80.

¹¹¹ Verner 2008, 317; podrobněji viz Bareš 1999, 64-65 a 85-86. Hrobka byla vykradena minimálně dvakrát, přičemž první případ spadá do 4.-5. století po Kr., druhý pak do rané islámské doby (9.-10. století po Kr.) (Bareš 1999, 85).

¹¹² Callender 2002; Bareš 1999, 80.

¹¹³ Bareš 1999, 80.

¹¹⁴ Bareš 1999, 81.

¹¹⁵ K tomuto tématu viz Lloyd 1982; Posener 1936, 165-167; Bareš 1999, 35-38; Vachala 1989.

perskou okupaci Egypta, a jeho motivace pro své činy v letech následujících, kdy se stal nepokrytě aktivním ve spolupráci s perskými vicekráli.

Osoba Vedžahorresneta byla badatelům známá dlouho před objevením jeho hrobky, a to prostřednictvím jeho naoforní bazaltové sochy stojícího hodnostáře.¹¹⁶ Nesmírně významný dokument pro poznání událostí stále relativně málo probádaného období první perské okupace se dnes nachází vatikánském Museo Gregoriano, do něhož byl přepraven z prostoru zahrad Hadriánovy vily v Tivoli, kam ho tento císař nechal patrně ve 2. století po Kr. převézt jako součást své egyptské sochařsko sbírky.¹¹⁷ Jaké bylo její původní umístění v rámci Egypta, není zcela zřejmé, ovšem z charakteru sochy lze soudit, že sloužila jako dedikace v chrámu.¹¹⁸ Vedžahorresnet je znázorněn vzpřími svírajíc na prsou naos se spodobněním boha Usira. Socha zaujme relativně dobrým stavem dochování, ovšem postrádá hlavu. Ta byla v 18. století poněkud kuriózně restaurována poté, co byla vyhodnocena jako socha ženská. Všechny tyto nešťastné úpravy byly v současnosti již odstraněny.¹¹⁹ Celý povrch vlastní sochy, naos, zadní strana *plinthy* a základna byla popsána biografickým textem v klasické egyptštině ozřejmující okolnosti Kambýsova nástupu na egyptský trůn i Vedžahorresnetovy kroky následující po těchto událostech.

Text sochy obeznamuje čtenáře s Vedžahorresnetovou dlouholetou kariérou v neklidných letech druhé poloviny 6. století před Kristem. Za vlády posledních panovníků sajské dynastie Ahmose II. (570-526) a Psammetika III. (526-525 př. Kr.) zastával řadu vojenských, administrativních a snad také kněžských funkcí.¹²⁰ Po „vřavě“ roku 525 před Kr. však náhle obrátil a otevřeně spolupracoval s perským Kambýsem při nastolování jeho legitimní vlády. Byl to právě Vedžahorresnet, který Kambýsovi (a následně i jeho nástupci Dareiovi) vytvořil tradiční egyptskou královskou titulaturu a legitimizoval tak jeho vládu nad Egyptem. Za své služby byl odměněn mimo jiné získáním titulu *Nejvyšší lékař horního a dolního Egypta* a pozicí rádce pro Egyptské záležitosti v Súsách.¹²¹ Osobní kariéra se však

¹¹⁶ K rozboru sochy a jejího textu viz Lichtheim 1980, 36-41; Lloyd 1982, 166-180; Posener 1936, 1-26; Bareš 1999, 31-38.

¹¹⁷ Posener 1936, 1.

¹¹⁸ Texty na povrchu sochy zmiňují velmi často dolnoegyptské Saje, s určitou pravděpodobností se tedy mohlo jednat o důležitý dynastický Neitin chrám v Sajích (Bareš 1999, 31).

¹¹⁹ Bareš 2003b, 81.

¹²⁰ Téma Vedžahorresnetových titulů je podrobněji projednáno v následující kapitole.

¹²¹ Blenkinsopp 1987, 411.

nezdá být hlavním tématem tohoto díla. Prvořadým úkolem byl výčet Vedžahorresnetových skutků, které pomohly je blízkým a potažmo celému Egyptu, vypořádat se se ctí s nestálou nezáviděníhodnou situací. Mimo jiné se hovoří o osobních zásluhách na znovunastolení kultu bohyně Neity v dynastické svatyni v Sajích poté, co Kambýsovi osvětlil význam jejího kultu, následkem čehož měl Kambýses v úctě sklonit hlavu před velkou bohyní.¹²² Zmiňována je dále obnova tradičních náboženství či znovuotevření tzv. Domu života, který byl ve své době důležitým centrem vzdělání a tradiční moudrosti.

Vznik sochy je kladen do prvních let vlády Dareia I. v souvislosti se zmínkou, že Dareios byl v době Vedžahorresnetovy zahraniční výpravy v Elamu, aniž by kdy zmínil jeho přítomnost v Egyptě. Na základě této informace můžeme soudit, že text byl sepsán krátce před Dareiovou návštěvou Egypta ve 4. roce své vlády, ke které došlo roku 518 před Kr.¹²³

Důvodem, proč je tento text pokládám za dosud nejúplnější původní pramen pro období kolem perského dobytí Egypta, je zoufale nízký počet původních egyptských zdrojů z této doby.¹²⁴ To je dáno jednak obecně bouřlivými událostmi, které příliš nepřáli písemnictví obecně, na druhou stranu pak jistě sehrála svou roli skutečnost, že veškerá administrativní centra tohoto období byla umístěna v oblasti delty, které ani zdaleka nevykazuje optimální podmínky pro dochování písemných (a jiných) památek.¹²⁵ Biografický nápis na Vedžahorresnetové soše byl se zájmem interpretován již od 19. století, kdy byl poprvé zkopírován Jean- François Champollionem. Následující dvě staletí se nesla v duchu hledání odpovědí na otázku, zda-li byl Vedžahorresnetův postoj motivován osobními cíli, či zda-li se jednalo o muže, který našel odvalu postavit se složité situaci čelem a neváhal z nastalé nezáviděníhodné situace vytěžit co možná nevíce nejen pro sebe, ale pro Egyptany jako celek. Otázka je složitá již jen z toho důvodu, že Vedžahorresnetova biografie místy silně připomíná tzv. ideální autobiografie,¹²⁶ tedy texty, které jsou součástí výzdoby egyptských hrobek již od Staré říše a které – mnohdy pravděpodobně nezatíženy pravdou – hlásají celou plejádu skutků, kterých se zemřelý za života (ne)dopustil. Je zcela zřejmé, že u textů obdobného charakteru je

¹²² Herodotos (Historiae 3.16) podává zcela odlišnou verzi příběhu o Kambýsově návštěvě v Sajích. Podle něj měl Kambýses všemožnými způsoby zhanobit údajnou mrtvolu panovníka Ahmose II. a dovršit tak svou ukrutnou egyptskou anabázi.

¹²³ Blenkinsopp 1987, 409.

¹²⁴ Bareš 2006b, 166.

¹²⁵ Bareš 1999, 31.

¹²⁶ Bareš 2003b, 83.

potřeba mít se na pozoru a nepodléhat pokušení pokládat je za literaturu faktů. Nakolik toto tvrzení platí o textu Vedžahorresnetově, je otázkou.

Jak již bylo zmíněno v úvodu této podkapitoly, obecný názor na Vedžahorresnetovu osobnost je rozporuplný a prochází určitým diachronním vývojem, ovšem názory nejsou zcela jednotné ani dnes. Zjednodušeně lze říci, že obecný postoj badatelů 19. století vůči němu byl značně negativní.¹²⁷ Jeho činy byly vnímaly jako akt kolaborace ve smyslu moderních dějin. Tento názor ovšem otevřeně kritizoval již Posener,¹²⁸ který svým způsobem předdefinoval směr, kterým se bude další vývoj v této otázce ubírat. Většinový názor současných badatelů v této otázce¹²⁹ spíše spíše ke smířlivějšímu postoji vůči této osobnosti. Bývá popisován jako realista a pragmatik, který se dokázal obratně přizpůsobit nastalé situaci a který všemi možnými cestami pokoušet realizovat svůj záměr neuvrhnout svou zemi v ještě hlubší chaos, kterým by bezesporu bylo absolutní bezvládní. Ve prospěch tohoto názoru hovoří i existence archeologických dokladů, které naznačují možnost, že v Egyptě existoval osobní kult¹³⁰ tohoto muže. Jen těžko si lze představit, že by se obdobné pocty mohlo dostat člověku, který by byl vnímán po změně poměrů jako zrádce a vypočítavý oportunist, tím spíše takto dlouhou dobu po jeho smrti.

¹²⁷ Bareš 1999, 35.

¹²⁸ Posener 1936, 164.

¹²⁹ Důležité indicie v této otázce poskytuje Lloyd 1982, 166-180; Menu 1998, 257-258; Posener 1936, 1-26; Bareš 1999, 31-38.

¹³⁰ Nejzásadnějším pramenem je objev učiněný expedicí Pennsylvánské universuity. V roce 1955 byla v Mit Rahině objevena Vedžahorresnetova socha, která měla – jak hlásá její nápis – vzniknout celých 177 let po Vedžahorresnetově smrti, aby nahradila starší, patrně zničenou během nepokojů druhé perské okupace. (Bareš 2003b, 84-85).

3.3. Středně velké šachtové hroby v Abúsíru

Šachtové hroby střední velikosti spadají do společné kategorie s velkými šachtovými hroby jen s určitými výhradami. Vedle celkově menších rozměrů se liší zejména absencí některých pro velké šachtové hroby typických prvků, ovšem ty nejstěžejnější součásti, jako je rozměrná a hluboká hlavní šachta, jsou vždy bezpodmínečně přítomny.

3.3.1 PADIHOROVA ŠACHTOVÁ HROBKA (R1)

3.3.1.1 *Metrické údaje*

*Hloubka hlavní šachty:*¹³¹ 12 m

Rozměry hlavní šachty: 4,8 x 3,2 m

Rozměry pohřební komory: 2,77 x 0,87 m

Hloubka vedlejší šachty: 12 m

Vnější rozměry ohradní zdi: ???

3.3.1.2 *Stručná charakteristika hrobky*

Padihorova šachtová hrobka¹³² představuje doposud nejmenší nalezený šachtový hrob. Nachází se necelých 30 m východně od Iufaovy hrobky a těsně sousedí s kultovním prostorem v jejím východním průčelí.¹³³ Východo-západně¹³⁴ orientovaná hrobka je složena z hlavní a vedlejší šachty, jejíž vstup se nacházel zhruba ve východním průčelí stavby. Její celkový plán vzbuzuje dojem, že jde o dokonalou, avšak zmenšenou kopii velkých šachtových hrobek, s výjimkou absence periférií šachty.

Superstruktura hrobky je jen minimálně dochovaná. Nalézáme doklady existence hliněné ohradní zdi, která je ovšem patrná pouze na nepatrném úseku svého původního obvodu.

Stěny hlavní šachty byly jen velmi hrubě opracovány a podléhají silné erozi. Horizontální chodba ústí do pohřební komory prostřednictvím cihlové klenby. Zajímavým

¹³¹ Není-li uvedeno jinak, byly údaje převzaty z Coppens – Smoláriková 2009.

¹³² Monografie k této hrobce: Coppens – Smoláriková 2009, 23-84; předběžné zprávy viz Bareš 2002, 25-27.

¹³³ Coppens – Smoláriková 2009, 24.

¹³⁴ Stavba se mírně odklání od světových stran směrem k severovýchodu/jihozápadu.

dokladem o proniknutí vykradačů hrobu do podzemí je nápis na stěně horizontální chodby narychlo vyrytý v arabském kúfském písmu (9.-11. století po Kr.).¹³⁵

Pohřební pokora, umístěná přibližně ve středu hlavní šachty, byla zastropena pravou klenbou utvořenou jedinou řadou vápencových bloků. Pohřební komora neobsahovala tělesné ostatky, neboť ty byly druhotně rozptýleny ve výplni vedlejší šachty, v oblasti mezi vnější stěnou komory a stěny hlavní šachty a v neposlední řadě také ve výsypu poblíž vstupu do hrobky.¹³⁶

Všechny čtyři vnitřní stěny pohřební komory byly opracovány a následně hustě popsány hieroglyfickými pasážemi tradičních zádušních textů.¹³⁷ Pozoruhodnou skutečností je velké množství oprav již hotových znaků a jejich zvýrazňování černou barvou.¹³⁸ Za zmínku stojí výskyt červené linie podél hrubě opracovaných nik¹³⁹ umístěných v západní, severní a jižní stěně komory.

Zdá se, že pohřební komora nikdy neobsahovala sarkofág, Padihor byl pohřben pouze v jednoduché dřevěné rakvi, která podlehla rozkladu. Hrobka byla vyplněna lupiči a mimo několika zbytků pohřební výbavy - jmenovitě fragmentů fajánsových vešebtů,¹⁴⁰ drobných fragmentů tenkého zlatého plíšku, keramických střepů a nepatrných zbytků dřevěné rakve – neukrýval hrob žádný další materiál, které by umožnil datovat hrobku přesněji než na základě srovnání s jinými stavbami tohoto typu na lokalitě.

3.3.1.3 Majitel hrobky

O osobě majitele hrobky toho mnoho nevíme, jakékoliv biografické informace v textech zcela chybí. Ačkoliv se Padihorův hrob nacházel v těsné blízkosti Iufaova komplexu, nezdá se, že by tito dva hodnostáři byli vůči sobě v příbuzenském stavu.¹⁴¹ Na základě textů na stěnách

¹³⁵ Coppens – Smoláriková 2009, 82-83; Bareš 2006b, 174.

¹³⁶ Coppens – Smoláriková 2009, 46; Bareš – Smoláriková 2009, 253-281.

¹³⁷ Texty pyramid a Texty rakví (Coppens – Smoláriková 2009, 33); pro kompletní znění textů, viz tamtéž, 46-71.

¹³⁸ Coppens – Smoláriková 2009, 69.

¹³⁹ Původně zřejmě sloužily k uložení kanopických nádob nebo tzv. magických cihel (Scalf 2009).

¹⁴⁰ Coppens – Smoláriková 2009, 69. 73-78.

¹⁴¹ Zjištěno na základě antropologického výzkumu; Coppens – Smoláriková 2009, 46; Bareš 2006b, 174.

pohřební komory máme informace o jméně Padihorovy matky (Nedžembasteteniret), nikoliv však o otci. Na dvou místech v textu se dochoval jediný Padihorův titul.¹⁴²

Více informací o Padihorově osobě mohou poskytnout pouze antropologové na základě zkoumání zbytků jeho kosterních pozůstatků.¹⁴³ To pomohlo mimo jiné odhalit, že muž zemřel ve věku 28-32 let a že jeho kostra vykazovala patologické změny související s bující degenerativní ostoartritidou v pravém rameni. Pozoruhodná byla rovněž vysoká úroveň zbroušení chrupu.

3.3.2 ANONYMNÍ ŠACHTOVÁ HROBKA (R3)

3.3.2.1 *Metrické údaje*

*Hloubka hlavní šachty:*¹⁴⁴ 22 m

Rozměry hlavní šachty: 2,1 x 1,8 m

Vnější rozměry ohradní zdi: 11,5 x 11,5 m

3.3.2.2 *Stručná charakteristika hrobky*

Hrobka neznámého hodnostáře označovaná zkratkou R3¹⁴⁵ se nacházela asi 60 m severovýchodně od ohradní zdi Iufaovy šachtové hrobky a byla vystavena dle unikátního plánu, který v sobě zahrnoval celou řadu doposud nedoložených prvků.

Doposud viditelnou součástí silně poškozené superstruktury je z větší části zborcená ohradní zeď z nepálených cihel. Stavba pravidelného půdorysu zakrývající ústí vzestupné cesty byla v minulosti velmi silně poškozena a její rekonstrukce je nejistá.¹⁴⁶ Vstupní koridor nemá v architektuře šachtových hrobek obdoby na žádném z memfidských pohřebišť. Ústí chodby se otvíralo v nevelkém zapuštěném dvoře rozkládajícím se jižně od jižního průčelí ohradní zdi, přibližně v jeho středu. Dvůr byl přístupný schůdky ve svém severovýchodním rohu.¹⁴⁷ Ze

¹⁴² Viz následující kapitola.

¹⁴³ Pro detailní antropologickou studii viz Bareš – Smoláriková 209, 253-281; Coppens – Smoláriková 2009, 46.

¹⁴⁴ Údaje převzaty z Coppens – Smoláriková 2009, 85-110.

¹⁴⁵ Pro monografii, viz Coppens – Smoláriková 2009, 85-110; předběžné zprávy: Bareš 2002, 25-27.

¹⁴⁶ Pro možné návrhy viz Coppens – Smoláriková 2009, 93.

¹⁴⁷ Coppens – Smoláriková 2009, 86-87.

dvora vycházela od jihu chodba¹⁴⁸ ústící přímo do hlavní šachty, přístup do ní však byl znemožněn dvěma cihlovými zátarasy.

Hlavní šachta byla vyhloubena v centru cihlové ohradní zdi. Jejíž dno bylo nepravidelného okrouhlého tvaru. Původně byla šachta zřejmě obložena vrstvou cihel, aby bylo docíleno odstranění těchto zásadních nerovností.¹⁴⁹ V hloubce přibližně 11 metrů se hlavní šachta rozšiřovala do podoby dvou nik v severní a jižní stěně šachty. Severní z nich obsahovala zřejmě zbytky pohřbu v dřevěné rakvi. Druhá z nik byla zapečetěna zídkou, ovšem obsahovala pouze písčitou výplň.¹⁵⁰

Hlavní šachta byla nalezena vyloupena a téměř bez nálezů.¹⁵¹ Na dně šachty, přibližně v jejím středu, ležel na přibližně třiceticentimetrové vrstvě písku pravoúhlý, východo-západně orientovaný vápencový sarkofág. Východní vnější stěna sarkofágové vany nesla jako jediná reliéfní výzdobu v podobě oka *vedžat*.¹⁵² Vnitřní prostor byl koncipován tak, aby pojal antropomorfní rakev, ovšem jakékoli důkazy o existenci rakve chybí. Východní hrana sarkofágového víka byla rozbita zloději, je tedy možné, že za zmizením rakve stojí právě oni. Ačkoli se v prostoru našli drobné fragmenty lidských kostí, nemůžeme s jistotou tvrdit, že se jedná o pozůstatky majitele, ačkoliv pravděpodobnost je poměrně vysoká.¹⁵³

Malé rozměry hlavní šachty (2,1 x 1,8 m) napovídají, že sarkofág nemohl být do komory spuštěn tradičním, výše popsaným způsobem.¹⁵⁴ Jedinou možností bylo jeho spuštění ve vertikální poloze, s nejvyšší pravděpodobností za použití lan.¹⁵⁵ Archeologický důkaz pro toto tvrzení poskytuje obdélný, nehluboký příkop identifikovaný východně od vstupu do hlavní šachty. Po stranách příkopu byly vyhloubeny tři páry otvorů,¹⁵⁶ do nichž byly původně zasazeny dřevěné trámy. Celé zařízení pracovalo na principu kladky či třecí brzdy a

¹⁴⁸ I tento prvek může mít původ v architektuře Necerichetovy Stupňovité pyramidy, resp. v chodbě, která byla v Sajské době vytesána, aby umožnila přístup ke králově pohřební komoře – tzv. Sajská galerie (Coppens – Smoláriková 2009, 88 a zejména 94-98; Bareš 2006b, 172).

¹⁴⁹ Coppens – Smoláriková 2009, 88.

¹⁵⁰ Coppens – Smoláriková 2009, 89-90.

¹⁵¹ S výjimkou nepatrného fragmentu vešebtu.

¹⁵² Coppens – Smoláriková 2009, 91.

¹⁵³ Coppens – Smoláriková 2009, 92.

¹⁵⁴ Viz kapitola 3.1.

¹⁵⁵ Coppens – Smoláriková 2009, 92.

¹⁵⁶ Jeden v krátké straně, dva v dlouhé.

bezpochyby mělo souvislost s přepravou těžkých kusů na dno šachty.¹⁵⁷ Severně a západně od ohradní zdi byly dokonce nalezeny pozoruhodně dobře zachovalé kusy hrubých provazů,¹⁵⁸ které mohly mít souvislost s činností tohoto zařízení. Východní část superstruktury hrobky odhalila rovněž rozptýlené sekundární pohřby¹⁵⁹ tří osob: dvou mužů a jedné ženy.¹⁶⁰

Keramické nálezy¹⁶¹ se mimo pohřební komoru soustředí zejména do plytké jámy v blízkosti vstupního koridoru. V zásypu této jámy byla nalezena řada silně fragmentizovaných nádob, z nichž velká část je neegyptské provenience. Zejména na základě tohoto materiálu se můžeme pokusit opatrně datovat činnost na tomto místě na samý počátek 5. století před Kr.¹⁶²

3.3.2.3 Majitel hrobky

Jak již bylo zmíněno v úvodu kapitoly, totožnost majitele abúsírské hrobky R3 zůstává neznámá. Za současných okolností je možné vyvozovat ne zcela jednoznačné¹⁶³ závěry pouze na základě antropologických studií kosterních pozůstatků nalezených na dně hlavní šachty. Lze se domnívat, že ostatky příslušely muži, který se dožil 30 až 40 let věku. Na ostatcích jsou patrné zásahy spojené s mumifikací, jak je přítomnost pryskyřice a indikace vyprázdnění dutiny lebeční. Patologické změny kostí a obecný charakter materiálu napovídá, že se nevěnoval tvrdé manuální práci a náležel spíše ke kastě kněžské, úřednické či písařské.¹⁶⁴

Jelikož společně se jménem není znám ani jediný titul hodnostáře pohřbeného v tomto šachtovém hrobu, není tato šachtová hrobka logicky obsažena v následujících kapitolách pojednávajících o výskytu titulů na sajsko-perském pohřebišti v Abúsíru.

¹⁵⁷ Bareš 2006b, 172; Coppens – Smoláriková 2009, 92.

¹⁵⁸ Coppens – Smoláriková 2009, 92.

¹⁵⁹ Pohřby byly patrně součástí sekundárního pohřebiště z 1. století před Kr. (viz Strouhal – Bareš 1993).

¹⁶⁰ Antropologická zpráva Coppens – Smoláriková 2009, 105-108, obecně viz tamtéž, 85.

¹⁶¹ Coppens – Smoláriková 2009, 99-104.

¹⁶² Coppens – Smoláriková 2009, 104.

¹⁶³ Viz předcházející kapitola

¹⁶⁴ Coppens – Smoláriková 2009, 108-110.

4. HODNOSTÁŘSKÉ TITULY

4.1 Metodologie práce s tituly

Následující kapitoly jsou výsledkem několika odlišných přístupů ke korpusu doposud známých titulů doložených na sajsko-perském pohřebišti v Abúsíru. Každá z užitých metod však nemohla být použita pro všechny ze zmíněných šachtových hrobek. Příčinou je nedostatečná datová základna. Práce pojednávající o textovém programu dvou velkých šachtových hrobek, Iufay a Menechibnekona, jsou pro tuto chvíli v přípravě a doposud publikované monografie zaměřené na archeologickou stránku těchto struktur přirozeně nemohou plně vyhovět potřebám všech zamýšlených metod. Tyto kapitoly se proto mohou stát plnohodnotnými až po doplnění dat z připravovaných monografií.

Kapitol, kterých se toto omezení týká, najdeme v této práci celkem tři. Kapitola *Databáze titulů* nabízí detailnější přehled o lokalizaci a základních vlastnostech všech jednotlivých titulů z doposud publikovaných hrobek, konkrétně hrobek Padihora a Vedžahorresneta. Kapitola *Grafická podoba titulů a jejich varianty* doplňuje kapitolu 4.2 o údaje o grafické podobě titulů a pokouší se o jejich seskupení do kategorií na základě obsahové příbuznosti. Kapitola *Analýza* propojuje údaje z kapitol 3.2, 3.3 a 4.3 a přistupuje k vyhodnocení získaných dat.

Kapitola *Přehled titulů ze sajsko-perského pohřebiště v Abúsíru* již mohla pojmout veškeré doposud publikované tituly, které jsou zde uvedeny v abecedním pořadí.¹⁶⁵ U každého člena uvádím výskyt v rámci Abúsíru, nalezené paralely, navrhovaný překlad a odkazy na další literaturu, případně rovněž stručnou etymologii titulu. Závěrečná kapitola stručně shrnuje získané poznatky.

4.2 Databáze titulů

Původním záměrem této kapitoly bylo vytvoření databáze všech jednotlivých titulů nalezených na sajsko-perském pohřebišti. Jak již bylo zmíněno v úvodu kapitoly 4, podklady pro vytvoření této databáze doposud nejsou k dispozici pro velice podstatnou hrobku

¹⁶⁵ Abecedním pořadím je míněno pořadí dle transliterace.

Mnechibnekona a Iufay. Z tohoto důvodu je tato kapitola spíše zárodkem plnohodnotného projektu, který si pohrává s ambicí přistoupit v budoucnu k tomuto tématu obdobným způsobem. Určité závěry však mohou být pro tuto chvíli vyvozeny i pro každou jednotlivou hrobku zvlášť.

4.2.1 TABULKA

kód	jméno nositele titulu	UMÍSTĚNÍ					transliterace	jméno v postpozici	pořadí	kontext	reference
		stěna PK		strop	vnitřní	vešebt					
		S	Z								
V01	Vedžahorresnet		x				<i>wr sinw n mhw šm^c</i>	ano	1	PT213	Bareš 1999, 52
V02	Vedžahorresnet		x				<i>imy-r sšw hnt wrt</i>	ano	2	PT214	Bareš 1999, 52
V03	Vedžahorresnet		x				<i>imy-r h3styw h3w nbw</i>	ano	1	PT214	Bareš 1999, 52
V04	Vedžahorresnet	x					<i>wr sinw n mhw šm^c</i>	ano	1	PT025	Bareš 1999, 52-53
V05	Vedžahorresnet				x		<i>smr w^cty</i>	ano	1		Bareš 1999, 56
V06	Vedžahorresnet				x		<i>wr sinw n mhw šm^c</i>	ano	1		Bareš 1999, 56
V07	Vedžahorresnet				x		<i>smr w^cty</i>	ano	1		Bareš 1999, 56
V08	Vedžahorresnet				x		<i>wr sinw n mhw šm^c</i>	ano	1		Bareš 1999, 57
V09	Vedžahorresnet				x		<i>imy-r h3styw h3w nbw nt hr mw=f</i>	ano	2	BD072	Bareš 1999, 57
V10	Vedžahorresnet				x		<i>imy-r kbnwt nswt</i>	ano	1	BD072	Bareš 1999, 57
V11	Vedžahorresnet				x		<i>imy-r sšw hnt wrt</i>	ano	1		Bareš 1999, 58
V12	Vedžahorresnet				x		<i>smr w^cty</i>	ano	1		Bareš 1999, 59
V13	Vedžahorresnet				x		<i>shd sš</i>	ano	2 (?)		Bareš 1999, 59
V14	Vedžahorresnet				x		<i>sš (?)</i>	ano	1 (?)		Bareš 1999, 59
V15	Vedžahorresnet				x		<i>smr w^cty n mrr.t</i>	ano	2		Bareš 1999, 59
V16	Vedžahorresnet				x		<i>imy-r sšw hnt wrt</i>	ano	1		Bareš 1999, 59
V17	Vedžahorresnet				x		<i>imy-r h3styw h3w nbw nt hr mw</i>	ano	1		Bareš 1999, 60
V18	Vedžahorresnet				x		<i>imy-r h3styw h3w nbw</i>	ano	1		Bareš 1999, 60
V19	Vedžahorresnet				x		<i>imy-r h3styw h3w nbw</i>	ano	2	PT369*	Bareš 1999, 60
V20	Vedžahorresnet				x		<i>(wr sinw n) mhw šm^c</i>	ano	1	PT369*	Bareš 1999, 60
V21	Vedžahorresnet				x		<i>s3b shd sš</i>	ano	1	PT369*	Bareš 1999, 60
V22	Vedžahorresnet				x		<i>smr w^cty n mrr</i>	ano	4		Bareš 1999, 60
V23	Vedžahorresnet				x		<i>imy-r sšw</i>	ano	3		Bareš 1999, 60
V24	Vedžahorresnet				x		<i>sš m3^c wd^ct n hwt wrt</i>	ano	2		Bareš 1999, 60
V25	Vedžahorresnet				x		<i>imy-r kbnwt nswt</i>	ano	1		Bareš 1999, 60
V26	Vedžahorresnet				x		<i>wr sinw n mhw šm^c</i>	ano	1		Bareš 1999, 61
V27	Vedžahorresnet					x	<i>wr sinw</i>	ano	1		Bareš 1999, 67
P01	Padíhor			x			<i>(iry) rh nswt</i>	ano	1	PT251	Coppens - Smoláriková 2009, 68
P02	Padíhor			x			<i>(iry) rh nswt</i>	ano	1	PT249	Coppens - Smoláriková 2009, 68

Tabulka 1: Přehled všech lokalizovaných titulů, hrobka Vedžahorresneta a Padíhora.

4.2.2 POSTUP A VYSVĚTLÍVKY

Každému z identifikovaných titulů byl přidělen unikátní trojmístný kód, přičemž první člen odpovídá iniciále jména předpokládaného majitele hrobky. Následující dvojčíslí určuje pořadí, v jakém byl titul v rámci té které monografie publikován. Titul, na který kód odkazuje, je také snadno rozpoznatelný na základě transliterace, lokalizačních a referenčních údajů.

Druhý sloupec obsahuje jméno nositele titulu, potažmo majitele hrobky.

Údaje o původním umístění titulu v rámci hrobky jsou umístěny ve třetím hlavním sloupci. Pro statistické účely došlo ke zjednodušení údaje o umístění, který se zde omezuje na základní určení povrchu bez jeho bližší definice. Použité zkratky: PK (*pohřební komora*), S (*sever*), Z (*západ*).

Čtvrtý sloupec uvádí navrhovanou transliteraci titulu, jejich grafické podobě a vyhodnocení se věnuje následující kapitola (4.3).

Sloupec s označením *jméno v postpozici* s hodnotami ano/ne prozrazuje, vyskytuje-li se daný titul vždy pouze v přítomnosti osobního jména, k němuž se vztahuje, či zda-li se vyskytuje samostatně.

Šestý sloupec vyjadřuje číslovkou pořadí, v jakém stojí daný titul od vlastního jména. O položkách označených otazníkem nelze jednoznačně rozhodnout vzhledem k poškození nápisu či jiným negativním okolnostem.

Sloupec s popisem *kontext* přibližuje čtenáři, v kontextu kterých tradičních staroegyptských textů se titul vyskytuje. Dvě úvodní iniciály definují korpus textů (viz dále), následující trojčíslí definují kapitolu v rámci souboru. Položky označené hvězdičkou (*) představují upravenou variantu daného textu. Použité zkratky: BD (*Knih mrtvých*), PT (*Texty pyramid*).

Poslední sloupec přináší referenční údaj o monografii, ve které byl titul publikován a ze které byly čerpány veškeré uvedené informace, vč. kapitoly 4.3.

4.3 Grafická podoba titulů a jejich varianty

Následující kapitola mapuje výskyt jednotlivých titulů z pohledu jejich grafické podoby a uspořádává je do logických celků na základě jejich (domnělé) příbuznosti. V kapitole vyhrazené soupisu všech dostupných titulů (4.5) bude na základě tohoto seskupení ve jmenném seznamu uveden již pouze hlavní z titulů (uveden vždy v podnadpisu).

Tituly jsou v této části rozděleny podle jednotlivých hrodek, v nichž byly nalezeny. Jejich řazení je dáno alfabetycky na základě transliterace hlavního titulu, který zastřešuje své subvarianty. U každého z titulů (i jeho variant) je uveden počet jeho výskytů v konkrétní hrobce. Spodní index uvedený v závěsu za grafickou podobou titulu odkazuje prostřednictvím kódu (viz tabulka 4.2.1) na konkrétní položku, ke které se vztahuje.

4.3.1 VEDŽAHORRESNETOVY TITULY

4.3.1.1 „Představený zahraničních žoldáků“ a varianty

grafická podoba titulu: v03, grafické varianty v18 a v19

transliterace: *imy-r h3styw h3w-nbw*

výskyty: 3

příbuzné tituly: a) „představený zahraničních žoldáků, kteří jsou mu věrní“

imy-r h3styw h3w-nbw nt hr mw=f v09

- výskyty: 1

b) „představený zahraničních žoldáků, kteří jsou věrní“

imy-r h3styw h3w-nbw nt hr mw v17

- výskyty: 1

4.3.1.2 „Dohlížitel nad písaři ve Velkém paláci“ a varianty

grafická podoba titulu: v16, grafické varianty v02 a v11

transliterace: *imy-r sšw hnt-wrt*

výskyty: 3

příbuzné tituly: a) „dohlížitel nad písaři“ *imy-r sšw* v23

- výskyty: 1

4.3.1.3 „Velitel královských lodí *kbnwt*“

grafická podoba titulu: V10, grafická varianta V25

transliterace: *imy-r kbnwt nswt*

výskyty: 2

4.3.1.4 „Vrchní lékař Horního a Dolního Egypta“ a varianty

grafická podoba titulu: V01

grafické varianty V08, V04, a V06 a V26

transliterace: *wr sinw n mḥw šm^c*

výskyty: 5

příbuzné tituly: a) „vrchní lékař“ *wr sinw* V27

- výskyty: 1

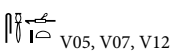
b) „vrchní lékař Horního a Dolního Egypta“

(wr sinw n) mḥw šm^c V20

- výskyty: 1

- poznámka: nejisté čtení

4.3.1.5 „Jediný přítel“ a varianty

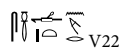
grafická podoba titulu: V05, V07, V12

transliterace: *smr w^cty*

výskyty: 3

příbuzné tituly: a) „jediný drahý přítel“ *smr w^cty n mrr.t* V15

- výskyty: 1

b) „jediný přítel, který jej miluje“ *smr w^cty n mrr* V22

- výskyty: 1

4.3.1.6 „Dohlížitel nad písáři“ a varianty

grafická podoba titulu: V13

transliterace: *šḥd sš*

výskyty: 1

příbuzné tituly: a) „starší dohlížitel nad písáři“ *s3b šḥd sš* V21

- výskyty: 1

4.3.1.7 „Písář“

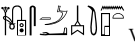
grafická podoba titulu: V134

transliterace: *sš...*

výskyty: 1

poznámka: nápis poškozen, následující znaky mohly mít vliv na význam titulu

4.3.1.8 „Skutečný soudní písář ve (Velkém) paláci“

grafická podoba titulu: V24

transliterace: *sš m3^c wd^ct n ḥwt (wrt)*

výskyty: 1

4.3.2 PADIHOROVY TITULY

4.3.2.1 „Kráľův známý“

grafická podoba titulu: P021, grafická varianta P02

transliterace: *rḥ nswt / iry rḥ nswt*

výskyty: 2

4.4 Analýza

4.3.1 VEDŽAHORRESNETOVY TITULY

V prostoru Vedžahorresnetovy hrobky bylo identifikováno celkem 27 individuálních titulů, z toho ve 13 případech (tj. v téměř 70% případech) byl se jménem uveden pouze jediný titul. Pouze v jediném případě naopak došlo před jménem ke kumulaci více než dvou titulů. Ve 100% případů následovalo tituly osobní jméno jejich nositele.

Nejvyšší počet záznamů byl vyryt na stěnách vnitřního sarkofágu, z něhož pochází více než 80% všech identifikovaných titulů. Jedna třetina veškerých nápisů byla vyryta jako součást jednoho z náboženských textů (*Texty pyramid*, kapitoly 25, 213, 214 a 369; a *Kniha mrtvých*, kapitola 25).

Nejčastěji doloženým titulem je *wr sinw n mḥw šm^c* (vč. variant), který se v hrobce vyskytuje celkem sedmkrát a jako jediný se objevuje na každé zkoumané ploše, na které byly tituly doloženy. Dalšími hojně zastoupenými tituly jsou *imy-r ḥ3styw ḥ3w-nbw* a *smr w^cty* (v obou případech shodně 5 výskytů vč. variant). Pětkrát zastoupený titul *smr w^cty* se ve 100% případů nachází na vnitřním sarkofágu. Dva tituly byly užity pouze jednou (*sš m3^c wd^ct n ḥwt* (*wrt*) a *sš...*) přičemž druhý z nich je pravděpodobně pouhým fragmentem jiného titulu.

4.4.2 PADIHOROVY TITULY

Statistický vzorek je v případě Padihorovy hrobky příliš nízký na to, aby přinesl požadované výsledky. Tituly byly v obou případech součástí říkání na fajánsovém vešebtu. Z toho důvodu je zřejmé, že byly součástí náboženského textu (*Texty pyramid*, kapitoly 249 a 251). I při takto nízkém počtu by však sehrály svou úlohu při statistickém srovnání všech titulů z lokality.

4.5 Přehled titulů ze sajsko-perského pohřebiště v Abúsíru

Kapitola 4.5 přináší stručný přehled všech doposud známých sajsko-perských titulů abúsírské provenience. V tato část práce se již nespokojí pouze s plně vypublikovanými hrobkami. Tituly vzešlé z předešlých kapitol budou doplněny o početné zástupce Iufaových a zejména Menechibnekonových titulů. Všechny tituly jsou řazeny alfabetycky v jediném přehledu na základě transliterace. Každá z položek je doplněna o informaci o hodnostáři či hodnostářích, s nimiž byl titul spojen. Standardní součástí je také odkaz na literaturu, která rozvíjí problematiku toho kterého titulu.

Ne vždy zcela jednoznačné je zařazení titulu do jedné ze tří hlavních kategorií: administrativní, kněžské, hodnostní a vojenské. Význam jednotlivých titulů se – často i zcela zásadním způsobem – posouval v čase, ale i v rámci jediného období může stát titul na pomezí několika kategorií, takže přesná definice není možná.

Nepovinnou položkou tohoto přehledu jsou rovněž shodné či příbuzné tituly identifikované v jiných částech memfidské nekropole. Pro přehlednost se omezují pouze na výčet jmen úředníků, v jejichž hrobkách byly tituly odhaleny, doplněný rovněž o bibliografickou referenci.

Titul *imy-ib n nb=f*

překlad: oblíbenec svého pána

majitel: Iufaa

literatura: Bareš – Smoláriková 2009, 93; Jones 2000, no. 231

kategorie titulu: hodnostní

Titul *imy-r ʿww*

překlad: dohlížel hranic

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77; Chevereau 2003, 268-269

kategorie titulu: vojenský

Titul *imy-r ʿprw*

překlad: dohlížel nad námořníky

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 76

kategorie titulu: vojenský

Titul *imy-r mšw*

překlad: generál

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 76; Chevereau 2003, 260-263; Jones 2000, no. 551

kategorie titulu: vojenský

Titul *imy-r ḥmw-k3*

překlad: představený zádušních kněží

majitel: Menechibneko (?)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 78; Jones 2000, no. 673

kategorie titulu: kněžský

Titul *imy-r ḥ3styw ḥ3w-nbw*

překlad: představený zahraničních žoldáků

majitel: Vedžahorresnet, Menechibneko (?)

literatura: Bareš 1999, 38; Bareš 2003b, 82; Bareš – Smoláriková 2011, 78; Vercoutter 1949, 187

kategorie titulu: vojenský

poznámka: *ḥ3w-nbw* je obecný termín pro obyvatele západní Anatólie a egejské oblasti

Titul *imy-r sšw ḥnt-wrt*

překlad: dohlížitel nad písaři ve Velkém paláci

majitel: Vedžahorresnet

paralely: Hekaemsaf (Bareš 2006a, 12)

literatura: Bareš 1999, 32, 38

kategorie titulu: administrativní

Titul *imy-r k3wt nbt (nt) nswt*

překlad: představený všech královských prací

majitel: Menechibneko (?)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 78; Jones 2000, no. 949

kategorie titulu: administrativní

Titul *imy-r kbnwt (nswt)*

překlad: velitel královských lodí *kbnwt*, admirál

majitel: Vedžahorresnet, Menechibneko

literatura: Bareš 1999, 38, 39; Bareš – Smoláriková 2011, 76; Darnell 1992, 81-86

kategorie titulu: vojenský

Titul *imy-r tmḥw*

překlad: dohlížitel nad Libyjci

majitel: Menechibneko

paralely: Psamtek (Bareš 2006, 12)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 76

kategorie titulu: vojenský

Titul *iry-p^ct*

překlad: dědičný šlechtic

majitel: Menechibneko

paralely: Vedžahorresnet (Bareš 1999, 32); Psamtek (Bareš 2006, 13)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 76; Jones 2000, no. 1157

kategorie titulu: hodnostní

Titul *iry nfr ḥ3t*

překlad: držitel diadému

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 78; Jones 2000, no. 1183

Titul *ḥ3 n 3ḥt*

překlad: velký horizontu

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 76; Yoyotte 1954, 89-90

Titul *wr sinw n mḥw šm^c*

překlad: vrchní lékař Horního a Dolního Egypta

majitel: Vedžahorresnet

paralely: Psamtek (Bareš 2006, 12); Vedžahorresnet (Bareš 1999, 32-35, 38)

literatura: Bareš 1999, 32-43; Bareš 2003b, 82; Ghalioungui 1983, 84; Verner 1994, 203; Bareš 2006a; Jones 2000, no. 1467

kategorie titulu: administrativní

poznámka: navzdory svému jménu se patrně nejednalo o odbornou funkci; odpovídal spíše funkci kancléře

Titul *wḥmw*

překlad: posel

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 78; Jones 2000, no. 1488

kategorie titulu: vojenský

Titul *mḥ-ib nswt*

překlad: králův důvěrník

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77

kategorie titulu:

Titul *rḥ nswt (try rḥ nswt)*

překlad: známost krále

majitel: Padihor

paralely: Vahibremen (Bareš 2006a, 11); Nesdžehuty, Šepensenut, Ptahirdis, Rames, Hor

Neferibra-sa-Neit, Harbes (Coppens – Smoláriková 2009, 45)

literatura: Coppens – Smoláriková 2009, 44-45; Jones 2000, no. 1206

kategorie titulu: hodnostní

poznámky: poměrně běžný titul; doložen od Staré říše (hodnostní), ve Střední říši spojen se

státní pokladnou, v Nové říši jen minimální výskyt, od 25. dynastie velmi běžný

(hodnostní s náboženskou konotací), doložen až do Římské doby

Titul *ḥ3ty-ꜥ*

překlad: šlechtic, kníže

majitel: Menechibneko

paralely: Vedžahorresnet (Bareš 1999, 32); Hekaemsaf (Bareš 2006a, 11);

Psamtek (Bareš 2006, 13)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 76; Jones 2000, no. 1858

kategorie titulu: hodnostní

Titul *ḥm-ntr sš3t*

překlad: prorok / kněz bohyně Sešat

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 78; Chevereau 1975, 247-254; Jones 2000, no. 2125

kategorie titulu: kněžský

Titul *ḥm-k3*

překlad: zádušní kněz *k3*

majitel: Menechibneko (?)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 78; Jones 2000, no. 2167

kategorie titulu: kněžský

Titul *ḥry sšt3 m ḥwwt Nt*

překlad: vládce tajemství v palácích Červené komory

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77; Jones 2000, no. 2329

kategorie titulu: kněžský / hodnostní

Titul *ḥry sšt3 n iswt Nt*

překlad: vládce tajemství v Neitině paláci

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77

kategorie titulu: kněžský / hodnostní

Titul *ḥry sšt3 n pt*

překlad: vládce tajemství oblohy

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77; el-Sayed 1975, 84-85

kategorie titulu: kněžský

Titul *ḥry sšt3 n nb=f*

překlad: vládce tajemství svého pána

majitel: Menechibneko

paralely: Padinese (Bareš 2006, 12)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77; Jones 2000, no. 2298

kategorie titulu: kněžský / hodnostní

Titul *ḥry sšt3 nb n nb=f*

překlad: strážce všech tajemství svého pána

majitel: Menechibneko, Iufaa

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77; Bareš – Smoláriková 2009, 93; Jones 2000, no. 2312

kategorie titulu: kněžský / hodnostní

Titul *ḥry sšt3 ntr=f m db3t*

překlad: palácový strážce tajemství svého pána

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77

kategorie titulu: kněžský / hodnostní

Titul *ḥrp ʿḥ*

překlad: ředitel paláce

majitel: Menechibneko

paralely: Neferibre-sa-Neit (Bareš 2006a, 10); Hekaemsaf (Bareš 2006a, 11); Padinese (Bareš 2006, 12); Psamtek (Bareš 2006, 13)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 76; Goyon 1969, 162; Jones 2000, no. 2579

kategorie titulu: hodnostní

Titul *ḥrp ḥwwt (n Nt)*

překlad: správce paláců (Červené koruny / Neit)

majitel: Iufaa, Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2009, 92; Bareš – Smoláriková 2011, 77, 79; Jelínková 1950, 321-362; de Meulenaere 1960, 125; el-Sayed 1976; Goyon 1971, 75-81; Jones 2000, no. 2646

kategorie titulu: administrativní

poznámka: relativně častý titul sajsko-perského období; nejasný význam

Titul *ḥtmty bity*

překlad: nositel královské pečeti

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 76; Jones 2000, no. 2775

kategorie titulu:

Titul *ḥtmty ṯswt nt ʿwy nswt*

překlad: nositel pečeti královských jednotek

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77

kategorie titulu:

Titul *ḥry-ḥbt ḥry-tp*

překlad: představený kněží předčitatelů

majitel: Menechibneko (?)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 78; Jones 2000, no. 2861

kategorie titulu: kněžský

Titul *sm*

překlad: kněz *sm*

majitel: Menechibneko

paralely: Hor Vahibre-emachet (Bareš 2006, 11)

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 78; Zivie-Coche 1991, 138

kategorie titulu: kněžský

Titul *smr wʿty*

překlad: jediný přítel

majitel: Vedžahorresnet, Menechibneko, Iufaa

paralely: Vahibremen (Bareš 2006a, 11); Hor Vahibre-emachet (Bareš 2006, 11); Hekaemsaf

(Bareš 2006, 11); Padinese (Bareš 2006, 12); Psamtek (Bareš 2006, 12); Horcheb (Bareš

2006, 13)

literatura: Bareš 1999, 38; Bareš – Smoláriková 2011, 76; Bareš – Smoláriková 2009, 93;

Vittmann 2009, 99; Jones 2000, no. 3241

kategorie titulu: hodnostní

Titul *shd sš*

překlad: dohlížitel nad písaři

majitel: Vedžahorresnet

paralely: Pakap (Bareš 2006, 8)

literatura: Bareš 1999, 59; Jones 2000, no. 3522

kategorie titulu: administrativní

Titul *sš(...)*

překlad: písař

majitel: Vedžahorresnet

literatura: Bareš 1999, 32

kategorie titulu: administrativní

Titul *sš m3^c wd^ct n hwt (wrt)*

překlad: skutečný soudní písař ve Velkém paláci

majitel: Vedžahorresnet

literatura: Bareš 1999, 32

kategorie titulu: administrativní

Titul *sš^c n nswt*

překlad: písař královských dokumentů

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77

kategorie titulu: administrativní

Titul *sš' nswt n hft-hr*

překlad: osobní písař královských dokumentů

majitel: Menechibneko

literatura: Bareš – Smoláriková 2011, 77; Jones 2000, no. 3070

kategorie titulu: administrativní

4.6 Shrnutí

Vysoký počet položek v kapitole 4.5 dává tušit, že rovněž v sajsko-perské době vzkvétal fenomén kumulace titulů. Přeborníkem v této disciplíně byl jednoznačně generál Menechibneko, u něhož evidujeme celkem 27 individuálních titulů, mezi nimiž nacházíme zástupce administrativních, vojenských, hodnostních a z omezené míře i vojenských titulů. Je však zapotřebí mít se na pozoru před ukvapenými závěry stran reálných funkcí, které titul svému nositeli propůjčoval.

Druhou otázkou je to, zda-li hodnostáři Menechibnekonova či Vedžahorresnetova ražení byli schopni zastávat všechny své funkce v jeden čas. V případě Vedžahorresneta jsme schopni tuto otázku zčásti zodpovědět. Konec sajské dynastie znamenal pro tohoto hodnostáře, dříve činného především v armádní sféře, silný zásah do jeho osobních pravomocí. Nově přidělené funkce zcela postrádaly armádní charakter a pozbyté tituly zůstaly skutečností pouze v prostorech jeho šachtové hrobky.

Zajímavé výsledky přináší vyhodnocení závislosti velikosti šachtové hrobky na počtu užitých titulů. Velké šachtové hrobky Vedžathorrestneta a Menechibnekona vychází ve srovnávání s Padihorovou (tj. nejmenší doposud objevenou hrobkou) tak, jak bychom předpokládali. Výjimku z pravidla však představuje Iufaova šachtová hrobka, která, ač z největších, vykazuje pouze jeden nezpochybnitelný titul *hrp hwwt (n Nt)*.

5. DĚJINY VÝZKUMU SAJSKO-PERSKÉHO POHŘEBIŠTĚ

Poslední kapitola této práce je věnována stručnému přehledu odborného zájmu¹⁶⁶ o oblast sajsko-perského pohřebiště. První podkapitola shrnuje období nepříliš zásadních aktivit prvních badatelů na této lokalitě. Druhá kapitola je úzce provázaná s činností Českého, resp. Československého ústavu na této lokalitě, která představovala zásadní zlom v nahlížení na tuto lokalitu.

5.1 Počátky bádání na lokalitě sajsko-perského pohřebiště

Stavby na tzv. sajsko-perském pohřebišti v Abúsíru zůstaly bez povšimnutí po velice dlouhou dobu, což je skutečnost poněkud šokující vzhledem čínorodé činnosti na nedalekém královském pohřebišti Staré říše. Zdá se to být poněkud paradoxní, ale pravdou zůstává, že oblast pyramidového pole a přilehlého Abú Rawáše zaměstnávala archeology natolik, že sajsko-perské pohřebiště zůstalo netknuté celá desetiletí po započetí výzkumu v Abúsíru.

Napoleonovi kartografové věnovali nejzápadnějšímu sektoru abúsírské nekropole pouze minimum svého času a spokojili se jen se schématickým náčrtem lokality (navzdory jinak překvapivě detailní mapě. Naopak expedice J. S. Perringa (1813 – 1869) a R. W. H. Vyse (1784 –1853) lokalitu ignoruje zcela.

První významný krok směrem k poznání lokality učinila expedice K. R. Lepšia (1810-1884) z roku 1843. Její členové si poprvé si povšimli existence staveb, které ovšem vyhodnotili jako zničenou pyramidu, které přidělili označení Lepsius XXVII. Mimo toto označení věnovali struktuře jen skrovnou dávku pozornosti ve svém monumentálním díle *Denkmaeler aus Aegypten und Aethiopien*.

Výpravy J. J.-M. de Morgana (1857-1924) lokalitu míjí obloukem, obdobně činí i L. Borchardt (1863 – 1938).¹⁶⁷

¹⁶⁶ Výzkumu Abúsíru obecně se věnuje Verner 1994, 211-224; na oblast západního Abúsíru se zaměřuje Bareš 1999, 45.

¹⁶⁷ Bareš 1999, 45.

5.2 Působení Československého, resp. Českého egyptologického ústavu na sajsko-perském pohřebišti

Působení Československého ústavu¹⁶⁸ na abúsírské koncesi se začalo psát rokem 1960 poté, co ústav obdržel svolení zahájit na lokalitě výzkum jakožto odezvu na svou účast v mezinárodní záchranné akci nubijských památek UNESCO. I krátce poté však západní sektor zůstával poněkud stranou zájmu vzhledem k aktivitám v jiných částech rozlehlé koncese, ačkoli bylo pouhou povrchovou prospekcí¹⁶⁹ zjevné, že tento prostor skýtá prostor pro archeologickou práci, což potvrdila i krátká sondáž v oblasti domnělé pyramidy Lepsius XXVII.

Změnu přinesly dramatické události z počátku 80. let spojené se snahou jiných expedic omezit území české koncese v Abúsíru. Bylo proto nutností co nejrychleji konkrétně vytyčit hranici české koncese, čehož se krom členů Ústavu ujali také geodeti ČVUT. Součástí projektu byla i rozsáhlá geofyzikální prospekce za účelem detailní vytvoření archeologické mapy Abúsíru.¹⁷⁰ Geofyzikální průzkum odhalil skupinu asi 6 velkých a řadu středně velkých šachtových hrobek.

Výzkum na první z odkrytých velkých šachtových hrobek, domnělé pyramidě Lepsius XXVII, která však ve skutečnosti náležela hodnostáři Vedžahorresnetovi, trval s přestávkami¹⁷¹ celých 13 let (1980-1993). Mezi léty 1981-1984 byla odkryta významná část superstruktury. Následně, v letech 1988-1990 pronikli archeologové do podzemí. Na podzim 1992 postihlo oblast zemětřesení, což zapříčinilo, že rozpracovaná hlavní i periferní šachta musela být z bezpečnostních důvodů zasypána. Tato situace zavedla příčinu k průzkumu přilehlého okolí, který proběhl v roce 1993.¹⁷²

Roku 1995 se pozornost archeologů zaměřila na hrobku ležící jihovýchodně od Vedžahorresnetova šachtového hrobu. Průběžně byla věnována péče i odkryvu středně velkých šachtových hrobky Padihora (2001) a R3 (2002).¹⁷³ Archeologické práce v Iufaově šachtové hrobce¹⁷⁴ trvaly až do roku 2005 a přinesly překvapení v podobě doposud

¹⁶⁸ Souhrnně o dějinách ČEgÚ na abúsírské koncesi viz Verner 2008, 304-343; Vachala 2006, 40-51; El Awady 2006, 52-59.

¹⁶⁹ Přelomu 70. a 80. let 20. století.

¹⁷⁰ Verner 2008, 306.

¹⁷¹ Práce být přerušeny mezi léty 1985 a 1988 (Bareš 1999, 7).

¹⁷² Bareš 1994, 46.

¹⁷³ Coppens – Smoláriková 2009, 22, 85.

¹⁷⁴ Bareš – Smoláriková 2009, 8.

nevykradené pohřební komory odhalené v roce 1996. Sarkofág s ostatky kněze byl za všeobecného zájmu médií otevřen koncem února 1998.¹⁷⁵ Po dokončení výzkumu v hlavních prostorách šachty bylo nutné zpracovat bohaté stavby v jejím okolí. A právě během jednoho z takových výzkumů v širším okolí Iufaovy šachty v roce 2002 byla odhalena část další šachtové hrobky.

Práce na Menechibnekonově,¹⁷⁶ třetí z velkých šachtových hrobek, trvala až do roku 2008, kdy bylo odkryto i širší zázemí tohoto hrobového komplexu.

Jak již v 80. letech naznačily geofyzikální průzkumy v oblasti sajsko-perského pohřebiště, zdejší půda ještě zdaleka nevydala všechny své poklady a lze úspěšně předpokládat, že pramenná základna pro budoucí studium se skokově rozšíří.

¹⁷⁵ Bareš 2006b, 168.

¹⁷⁶ Bareš – Smoláriková 2011, 8.

6. ZÁVĚR

V rámci bakalářské práce jsem se pokusila zlehka proniknout do problematiky nekrálovských hodnostářských titulů, ovšem podobný krok vyžaduje podstatnou průpravu v mnoha jiných oblastech tak, aby bylo možné porozumět náročným sdělením, které k nám tituly vysílají.

V úvodní kapitole jsem stručně pojednala o charakteru lokality sajsko-perské nekropole v Abúsíru. Kapitola věnovaná časovému zařazení lokality přináší některé přesvědčivé argumenty pro navrhované datace jednotlivých staveb, jakožto i celého pohřebiště.

Třetí kapitola shrnuje základní poznatky o typu „šachtový hrob“ s cílem podtrhnout technickou náročnost těchto staveb, a to zejména ve vztahu k Abúsíru. Následný výčet poskytl představu o variabilitě jednotlivých zástupců.

Čtvrtou kapitolou jsme dospěli k primárnímu cíli této práce. Navzdory absence části primárních dat bylo možné ověřit, že myšlenka vytvoření plnohodnotné databáze titulů není zcela zapovězeníhodná, protože přinejmenším na menším referenčním souboru se projeví její přednosti systematizovat poznatky k následnému využití. Za úvahu by jistě stálo i rozšíření pozornosti na některé z dalších aspektů, jako je detailnější studium média, které nápis obsahuje.

Stran výčtu všech doposud identifikovaných titulů vnímám prostor jednak k rozšíření vzhledem k obsáhnutí titulů z doposud nezkoumaných, pouze tušených hrobek v Abúsíru, ale zejména je potřeba rozšířit a zpřesnit údaje u záznamů stávajících, ke kterým mnohdy neexistují relevantní zdroje, neboť proměny významu titulů v čase nejsou bezvýznamným činitelem, tím spíše ne v době, o které hovoříme.

Kapitola předcházející samotný závěr práce nastínila množství práce, kterou za poslední tři desetiletí odvedl ČEGÚ směrem k poznání dané problematiky a vize jeho dalšího působení na sajsko-perské lokalitě mne naplňuje optimismem, že k vyplnění bílých míst se schyluje na všech frontách.

7. SOUPIS BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

7.1 POUŽITÁ LITERATURA

- AL-AYEDI, Abdul Rahman. 2006. *Index of Egyptian administrative, religious and military titles of New Kingdom*. Exeter.
- ARNOLD, Dieter. 1991: *Building in Egypt. Pharaonic Stone Masonry*. New York – Oxford.
- BARD, Kathryn A. 1999: *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*. London – New York.
- BARD, Kathryn A. 2007: *Introduction to the Archaeology of Ancient Egypt*. Malden.
- BAREŠ, Ladislav – COPPENS, Filip – SMOLÁRIKOVÁ, Květa (eds.). 2010: *Egypt in Transition. Social and Religious Development of Egypt in the First Millennium BCE*. Praha.
- BAREŠ, Ladislav – SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2008: *The shaft tomb of Iufaa – Vol. I: Archaeology. Abusir XVII*. Praha.
- BAREŠ, Ladislav – SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2011: *The shaft tomb of Menekhibnekau – Vol. I: Archaeology. Abusir XXV*. Praha.
- BAREŠ, Ladislav - VESELÝ, Rudolf - GOMBÁR, Eduard. 2009: *Dějiny Egypta*. Praha.
- BAREŠ, Ladislav. 1999: *The Shaft Tomb of Udjahorresnet at Abusir. With a chapter on pottery by Květa Smoláriková and an appendix by Eugen Strouhal. Abusir IV*. Praha.
- BAREŠ, Ladislav. 2000: The destruction of the monuments at the necropolis of Abusir. In Miroslav Bárta – Jaromír Krejčí: *Abusir and Saqqara in the year 2000. ArOr Supplementa IX*, s. 1-16.
- BAREŠ, Ladislav. 2002: Archeologické výzkumy v Abúsíru na jaře 2002. *PES I*, s. 24-32.
- BAREŠ, Ladislav. 2003a: Abúsír - jaro 2003. *PES II*, s. 215-221.
- BAREŠ, Ladislav. 2003b: Vedžahorresnet - tradicionalista, pragmatik nebo zrádce? *PES Supplementa*, s. 81-89.
- BAREŠ, Ladislav. 2004: Iufaova hrobka v Abúsíru - sezóna 2003-2004. *PES III*, s. 171-182.
- BAREŠ, Ladislav. 2005a: Abúsír – jaro 2005. *PES IV*, s. 1-3.
- BAREŠ, Ladislav. 2005b: Kulty a texty v šachtových hrobkách Pozdní doby. *PES IV*, s. 1-7.

- BAREŠ, Ladislav. 2006a: The Social Status of the owners of the large Late Period shaft tombs. In Bárta, Miroslav – Coppens, Filip – Krejčí, Jaromír (eds.): *Abusir and Saqqara in the year 2005*, s. 1-17.
- BAREŠ, Ladislav. 2006b: Pozdní doba na abúsírské nekropoli. In Benešová, Hana – Vlčková, Petra (eds.): *Abúsír. Tajemství pouště a pyramid*, s. 162-174.
- BAREŠ, Ladislav. 2008a: Abúsír v pozdní a řecko-římské době. In Onderka, Pavel – Maříková Vlčková, Petra – Mynářová, Jana (eds.): *Objevování země na Nilu = Discovering the Land on the Nile*, s. 30-31.
- BAREŠ, Ladislav. 2008b: Šachtové hroby. In Onderka, Pavel – Maříková Vlčková, Petra – Mynářová, Jana (eds.): *Objevování země na Nilu = Discovering the Land on the Nile*, s. 43-44.
- BAREŠ, Ladislav. 2009: Abúsír – podzim 2008. *PES VI*, s. 3-4.
- BAREŠ, Ladislav. 2010: Úřad je úřad aneb i mrtví potřebují „razítko“ (K nálezu pečetítka se znakem pohřebiště v Menechibnekonově hrobce v Abúsíru. *PES VII*, s. 31-32.
- BAREŠ, Ladislav. 2011: Magické cihly a ochranné symboly v šachtových hrobkách Pozdní doby v Abúsíru. *PES VIII*, s. 27-30.
- BAREŠ, Ladislav. 2013: The Development of shaft tomb burials in Egypt during the Persian Period. In Miroslav Bárta - Hella Küllmer (eds.): *Diachronic trends in Ancient Egyptian History. Studies dedicated to the memory of Eva Pardey*, s. 15-23.
- BÁRTA, Miroslav – COPPENS, Filip – KREJČÍ, Jaromír (eds.). 2006: *Abusir and Saqqara in the year 2005. Proceedings of the Conference Held in Prague (June 27–July 5, 2005)*. Praha.
- BÁRTA, Miroslav – COPPENS, Filip – KREJČÍ, Jaromír (eds.). 2011: *Abusir and Saqqara in the Year 2010*. Praha
- BÁRTA, Miroslav - COPPENS, Filip - VYMAZALOVÁ, Hana (et al.). 2010: *Tomb of Hetepi (AS 20), Tombs AS 33-35 and AS 50-53*. Praha.
- BÁRTA, Miroslav – KREJČÍ, Jaromír (eds.). 2000: *Abusir and Saqqara in the year 2000*. ArOr Supplementa IX. Praha.
- BENEŠOVSKÁ, Hana – VLČKOVÁ, Petra (eds.). 2006: *Abúsír. Tajemství pouště a pyramid*. Praha.

- BLENKINSOPP, Joseph. 1987: The mission of Udjahorresnet and those of Ezra and Nehemiah. *JBL* 106/3, s. 409-421.
- BRIANT, Pierre. 2002: *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Winona Lake.
- CALLENDER, Vivienne Gae. 2002: Magické amulety starověkých Egyptanů. *PES* I, s. 101-110.
- COPPENS, Filip – SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2009: *Lesser Late Period Tombs at Abusir. The Tomb of Padihor and the Anonymous Tomb R3. Abusir XX*. Praha.
- DARNELL, John Coleman. 1992: The *Kbn.wt* Vessels of the Late Period. In Janet H. Johnson (ed.): *Life in a multi-cultural society: Egypt from Kambyses to Constantine and beyond*, s. 67-90.
- DE MEULENAERE, Herman. 1960: Une statuette égyptienne à Naples. *BIFAO* 60, s. 117-129.
- DE MEULENAERE, Herman. 1966: *Le surnom égyptien à la basse époque*. Istanbul.
- DEPUYDT, L. 2006: Saite and Persian Egypt, 664 BC – 332 BC (Dyns. 26-31), Psammetichus I to Alexander's Conquest of Egypt. In E. Hornung – R. Krauss – D. A. Warburton (eds.): *Ancient Egyptian Chronology*, s. 265-283.
- DODSON, Aidan - IKRAM, Salima. 2008: *The Tomb in Ancient Egypt*, London.
- DVOŘÁK, Martin. 2002: Konzervace a přírodovědný průzkum nálezů v severním a jižním Abusíru. *PES* I, s. 51-60.
- EIGNER, Dieter. 1999: Late Period private tombs. In Kathryn Bard (ed.): *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 251-527.
- EL AWADY, Tarek. 2006: Egyptští archeologové v Abúsíru. In Benešová, Hana – Vlčková, Petra (eds.): *Abúsír. Tajemství pouště a pyramid*, s. 60-58.
- EL-AGUIZY, Ola. v tisku: *Magical bricks and protective amulets from the Saite-Persian shaft tombs at Abusir*.
- EL-SADEEK, Wafaa. 1984: *Twenty-Sixth Dynasty Necropolis at Gizeh*. Wien.
- EL-SAYED, Ramadan. 1976: *Documents relatifs à Sais et à ses divinités*. *BdE* 69. Caire.
- EL-SAYED, Ramadan. 1976: À propos du titre *hrp ḥwwt*. *RdE* 28, s. 97-110.
- GARDINER, Alan H. 1933: The Dakhleh Stela. *JEA* 19, ½, s. 19-30.
- GHALIOUNGUI, Paul. 1981: Remarques sur la structure du corps médical égyptien à l'époque pharaonique. *BIFAO* 81 Supplementa, s. 11-18.

- GHALIOUNGUI, Paul. 1983: *The Physicians of Pharaonic Egypt*. SDAIK 10. Mainz.
- GOYON, Jean-Claude. 1969: La statuette funéraire I. E. 84 de Lyon et le titre saïte. *BIFAO* 67, s. 159-171.
- GOYON, Jean-Claude. 1971: L'origine et le sens du titre tardif _ et variantes. En marge du papyrus de Brooklyn 47.218.50. *BIFAO* 70, s. 75-81.
- CHEVEREAU, Pierre-Marie. 1985: *Prosopographie des cadres militaires égyptiens de la Basse Époque. Carrières Militaires et Carrières Sacerdotales en Egypte du XIe au IIe siècle avant J.C.* Napoli.
- CHEVEREAU, Pierre-Marie. 1989: Contribution à la prosopographie des cadres militaires de l'Ancien Empire et de la Première Période Intermédiaire. *RdÉ* 40, s. 3-36.
- CHEVEREAU, Pierre-Marie. 2003: *Prosopographie des cadres militaires égyptiens de la Basse Époque. Carrières Militaires et Carrières Sacerdotales en Egypte du XIe au IIe siècle avant J.C.*, 2. vydání. Napoli.
- JANÁK, Jiří – LANDGRÁFOVÁ, Renata. 2010: Návod na výrobu mumie. Texty z depozitu balzamovačů v šachtové hrobce generála Menechibnekona. *PES* VII, s. 68-71.
- JELINKOVA, E. 1950: Recherches sur le titre Xrp Hwwt Nt, Administrateur des domaines de la couronne rouge. *ASAE* 50, s. 321-362.
- JONES, Dilwyn. 2000: *An Index of Ancient Egyptian Titles, Epithets and Phrases of the Old Kingdom*, vol. I, II. Oxford.
- LAUER, Jean-Philippe. 1936: *La pyramide à degrés. L'architecture, vol. I: Textes*. Caire.
- LAUER, Jean-Philippe. 1972: *Les Pyramides de Sakkarah*. Caire.
- LEPSIUS, Carl Richard. 1849: *Denkmaeler aus Aegypten und Aethiopien nach den Zeichnungen der von Seiner Majestät dem Koenige von Preussen, Friedrich Wilhelm IV., nach diesen Ländern gesendeten, und in den Jahren 1842–1845 ausgeführten wissenschaftlichen Expedition auf Befehl Seiner Majestät. Band I: Unteraegypten und Memphis*. Berlin.
- LICHTHEIM, Miriam. 1980: *Ancient Egyptian Literature, vol. 3*. Oakland.
- LLOYD, Alan B. 1982: The inscription of Udjahorresnet, a collaborator's testament. *JEA* 68, s. 166-180.
- MARÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra (ed.). 2009: *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. Praha.

- MASPERO, Gaston. 1914: *Sarcophages des époques Persane et Ptolémaïque, vol. II. CGC 29307-29323. Caire.*
- MENU, Bernadette. 1998: *Recherches sur l'histoire juridique, économique et sociale de l'ancienne Égypte, vol. II. BdE 122. Caire.*
- NAVRÁTILOVÁ, Hana. 2007: *The Visitors' Graffiti of Dynasties XVIII and XIX in Abusir and Saqqara. Praha.*
- ONDERKA, Pavel – MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra – MYNÁŘOVÁ, Jana (eds.). 2008: *Objevování země na Nilu = Discovering the Land on the Nile. Praha.*
- PETRIE, William Matthew Flinders. 1909: *The Palace of Apries. Memphis II. London.*
- PORTER, Bertha – MOSS, Rosalind, L. B. – MÁLEK, Jaromír (rev.). 1974: *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings, vol. III: Memphis, part I.: Abû Rawâsh to Abûsîr. Oxford.*
- PORTER, Bertha – MOSS, Rosalind, L. B. – MÁLEK, Jaromír (rev.). 1981: *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings, vol. III: Memphis, part 2: Saqqâra to Dahshûr. Oxford.*
- POSENER, Georges. 1936: *La première domination perse en Égypte. Recueil d'inscriptions hiéroglyphiques. Caire.*
- RAY, John D. 1999: Saqqara, Late period and Graeco-Roman tombs. In Kathryn Bard (ed.): *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 844-847.
- RIGGS, Christina. 2005: *The Beautiful Burial in Roman Egypt. Art, Identity, and Funerary Religion. Oxford.*
- RUZICKA, S. 2012: *Trouble in the west: Egypt and the Persian empire, 525-332 BCE. Oxford – New York.*
- SCALE, Foy. 2009: The Magical Bricks of the Oriental Institute Museum of the University of Chicago. SAC 38, s. 275-295.
- SHAW, Ian - JAMESON, Robert (eds.). 1999: *A Dictionary of Archaeology. Oxford.*
- SHAW, Ian (ed.). 2003: *Dějiny starověkého Egypta. Z orig. The Oxford History of Ancient Egypt přeložila Daniela Feltová. Praha.*

- SIMPSON, William Kelly (ed.). 2003: *The Literature of Ancient Egypt: An Anthology of Stories, Instructions, Stelae, Autobiographies, and Poetry*. New Heaven – London.
- SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2000: The Greek cemetery in Abusir. In Miroslav Bárta – Jaromír Krejčí: *Abusir and Saqqara in the year 2000. ArOr Supplementa IX*, s. 67-72.
- SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2002a: *Greek Imports in Egypt. Graeco-Egyptian Relations During the First Millennium B.C., Abusir VII*. Praha.
- SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2002b: Importy a ich vztah k šachtovým hrobom. *PES I*, s. 63-68.
- SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2003: Jm3ht-hr(t)-rsnt. *PES II*, s. 159-164.
- SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2006: The Step Pyramid – a constant inspiration to the Saite Egyptians. In: Miroslav Bárta – Filip Coppens – Jaromír Krejčí (eds.): *Abusir and Saqqara in the Year 2006*, s. 42-49.
- SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2009: Depozit balzamovačů u Menechibnekonovy šachtové hrobky. *PES VI*, s. 5-6.
- SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2009a: Třetí přechodné období (1069 – 664 před n. l.). In Maříková Vlčková, Petra (ed.): *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. s. 290-303.
- SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2009b: Pozdní doba (664 – 332 před n. l.). In Maříková Vlčková, Petra (ed.): *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*, s. 304-321.
- SMOLÁRIKOVÁ, Květa. 2010: Embalmers' caches in the shaft tombs at Abu Sir. *EA 36*, s. 33-35.
- STAMMERS, M. 2009: *The Elite Late Period Egyptian Tombs of Memphis*. BAR S1903. Oxford.
- STROUHAL, Eugen – BAREŠ, Ladislav. 1993: *Secondary Cemetery in the Mastaba of Ptahshepes at Abusir*. Praha.
- STROUHAL, Eugen. 2004: Co vypovídají pozůstatky osob z Iufaovy šachtové hrobky v Abúsíru. *PES III*, s. 134-149.
- STROUHAL, Eugen. 2006: Mumie a kostry z Abúsíru vypovídají. In Hana Benešová – Petra Vlčková (eds.): *Abúsír. Tajemství pouště a pyramid*, s. 176-180.
- TRIGGER, B. G. - KEMP, B. J. - O'CONNOR, D. - LLOYD, A. B. 2004: *Starověký Egypt: Dějiny společnosti*. Z anglického orig. *Ancient Egypt: A social History* přeložila Renata Landgráfová a Jana Mynářová. Praha.

- VACHALA, Břetislav. 1989: Životopis vrchního lékaře Udžehorresneta. *Nový Orient* 44, s. 248-250.
- VACHALA, Břetislav. 2006: Výzkumy českých egyptologů v Egyptské arabské republice. In Benešová, Hana – Vlčková, Petra (eds.): *Abúsír. Tajemství pouště a pyramid*, s. 40-50.
- VERCOUTTER, Jean. 1949: Les Haou-Nebout. *BIFAO* 48, s. 107-209.
- VERNER, Miroslav. 1994: *Ztracené pyramidy, zapomenutí faraoni. Abúsír*. Praha.
- VERNER, Miroslav. 2008: *Objevování starého Egypta*. Praha.
- VITTMANN, Günter. 2009: Rupture and continuity. On priests and officials in Egypt during the Persian period. In P. Briant – M. Chauveau (eds.): *Organisation des pouvoirs et contacts culturels dans les pays de l'empire achéménide: actes du colloque organisé au Collège de France par la "Chaire d'Histoire et Civilisation du Monde Achéménide et de l'Empire d'Alexandre" et le "Réseau International d'Études et de Recherches Achéménides" (GDR 2538 CNRS), 9 - 10 novembre 2007. Persika* 14, s. 89-121.
- YOYOTTE, Jean. 1954: Prêtres et sanctuaires du nome héliopolite à la Basse Époque. *BIFAO* 54, s. 83-115.
- ZIVIE-COCHE, Christiane M. 1991: *Giza au premier millenaire. Autour du temple d'Isis, Dame des pyramides*. Boston.

7.2 PRAMENY

- HERODOTOS. *Historiae (Dějiny aneb Devět knih dějin nazvaných Músy)*, překlad Jaroslav Šonka, 2003, Academia, ISBN 80-200-1192-7).

7.3 INTERNETOVÉ ZDROJE

egyptologie.ff.cuni.cz

maps.google.com

www.ifao.egnet.net/bifao

<http://edoc3.bibliothek.uni-halle.de/lepsiuss/start.html>

<http://www.gizapyramids.org/>

SEZNAM PŘÍLOH

I.	Mapa Egypta	Příloha I
II.	Chronologický seznam vládců Egypta do konce doby byzantské	Příloha II-V
III.	Obrazová příloha	Příloha VI-XVIII
	INDEX PŘÍLOH	Příloha XIX